

**ГОДИШНИК**  
**НА ШУМЕНСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ**  
**„ЕПИСКОП КОНСТАНТИН ПРЕСЛАВСКИ”**

**ПРИРОДНИ НАУКИ**

**НАУКИ ЗА ЗЕМЯТА И ТУРИЗЪМ**

**Т. XX B4**

---

**ANNUAL**

**OF KONSTANTIN PRES LAVSKY**  
**UNIVERSITY OF SHUMEN**

**Vol. XX B4**

**FACULTY OF NATURAL SCIENCES**



**Университетско издателство**  
**„Епископ Константин Преславски”**  
**2010**

Настоящият годишник съдържа доклади,  
изнесени в секция „Науки за земята и туризъм” на  
годишната научна конференция на  
Факултета по природни науки през 2009 г.

Отговорен редактор: *проф. д-гн Тодор Иванов Кръстев*  
Ред. колегия: *гл.ас. д-р Милен Пенерлиев*  
*гл.ас. Нина Ченкова*

**ISSN 1311-834X**

© Шуменски университет, Факултет по природни науки, 2010  
© Университетско издателство “Епископ Константин  
Преславски”

**Посвещава се на проф. д-р Дончо Иванов Дончев  
(1934 – 2009 г.)**



## Съдържание

<b>Светла Станкова, Димитър Владев, Нина Ченкова, Милен Пенерлиев, Росица Владева, Тодор Кръстев</b> , Опасни геодинамични явления по Северното българско черноморско крайбрежие и отражението им върху инженерната инфраструктура .....	5
<b>Димитър Владев, Нина Ченкова, Светла Станкова, Милен Пенерлиев, Росица Владева, Тодор Кръстев</b> , Оценка на степента на уязвимост на населените места в Североизточна България при екстремни (интензивни) валежи .....	23
<b>Иван Александров</b> , Характеристика на климатичните елементи в района на община Провадия във връзка с възможността за използване на възобновяеми енергийни източници .....	37
<b>Живка Тодорова</b> , Оценка на ландшафта като среда за отдих и туризъм в симитлийска котловина .....	48
<b>Дончо Дончев, Милен Пенерлиев</b> , Актуални проблеми на туризма в България и подходи за тяхното решаване .....	55
<b>Dr Maria Dombrowicz</b> , Chrystkowo-a thematic tourist village, is a new offer for tourism .....	70
<b>Ваня Василева</b> , Възможности за развитие на алтернативния туризъм в община Сунгурларе .....	78
<b>Светлозар Вацов</b> , Брендингът в туризма .....	90
<b>Светлозар Вацов</b> , Формиране на имиджа на туристическата дестинация .....	98

# **ОПАСНИ ГЕОДИНАМИЧНИ ЯВЛЕНИЯ ПО СЕВЕРНОТО БЪЛГАРСКО ЧЕРНОМОРСКО КРАЙБРЕЖИЕ И ОТРАЖЕНИЕТО ИМ ВЪРХУ ИНЖЕНЕРНАТА ИНФРАСТРУКТУРА <sup>1</sup>**

**Светла Станкова, Димитър Владев, Нина Ченкова,  
Милен Пенерлиев, Росица Владева, Тодор Кръстев**

*Шуменски университет “Епископ Константин Преславски”  
Шумен-9712, ул. “Университетска” № 115;  
e-mail: [geopnt@abv.bg](mailto:geopnt@abv.bg)*

## **DANGEROUS GEODYNAMICAL OCCURRENCES IN NORTH BULGARIAN COAST AND ITS EFFECT ON THE ENGINEERING INFRASTRUCTURE**

**Svetla Stankova, Dimitar Vladev, Nina Chenkova, Milen  
Penerliev, Rositza Vladeva, Todor Krastev**

*University of Shumen “Ep. Konstantin Preslavsky”;  
Shoumen-9712; Str. “Universitetska” №115;  
e-mail: [geopnt@abv.bg](mailto:geopnt@abv.bg)*

**Резюме:** През последните години се наблюдава подчертан интерес към изучаване на неблагоприятните и опасни природни процеси и явления. Причината за това е негативния ефект, който те имат върху различни отрасли на стопанството – земеделие, транспорт, туризъм и др.

---

<sup>1</sup> Изследването е извършено по проект “Неблагоприятни и рискови процеси и явления в Североизточна България и отражението им върху социално-икономическото развитие на региона”, Договор № 5231/7.04.2009 от параграф „Научни изследвания” на ШУ „Еп. К. Преславски”.

В настоящия доклад се публикуват част от резултатите от изследванията, извършени в областта на Северното българско черноморско крайбрежие по отношение на рисковите геоморфоложки процеси. Изследва се влиянието им върху инженерната инфраструктура.

**Abstract:** In the last years under special observation is the researching of the adverse and the dangerous natural processes and phenomenons. The main reason of this is the negative effect they have in different branches of the economy- agriculture, transportation, tourism, etc.

This report is part of the published results of studies conducted in the northern Bulgarian Black Sea coast for risk geomorphological processes. To examine their impact on the engineering infrastructure.

**Keywords:** earthquakes, abrasion, landslides, risk, engineering infrastructure

Природно-географските условия на България предполагат сравнително честа проява на опасни процеси и явления в основните геосфери (литосфера, атмосфера, хидросфера) в различните райони на страната. Нейната геотектонска позиция – част от мобилната Алпо-Хималайска орогенна зона, предопределя проявата на почти всички неблагоприятни и опасни явления и процеси с ендо- и екзогенен характер.

Към неблагоприятните процеси и явления се отнасят тези, които протичат с малка или незначителна скорост. Когато обаче, под влияние на определени фактори, същите тези процеси и явления придобият екстремни стойности във времето и пространството се нанасят значителни щети на природната среда, инфраструктурата и причиняват човешки жертви. В тези случаи неблагоприятните процеси се отнасят към категорията на опасните, или с рисков характер природни явления.

Под термина природен риск се разбира, проявата на природно стихийно явление с материални щети и човешки жертви.

Според причините, които обуславят опасните природни явления най-общо те се отнасят към две основни групи: такива, които са предизвикани от ендогенни процеси (земетресения,

изригвания на вулкани, цунами) и други, предизвикани от екзогенни процеси (свлачища, срутища, абразия, наводнения, засушаване и др.).

Като цяло черноморското ни крайбрежие, и по-конкретно брегът, се характеризира със сложни геодинамични условия. Почти всяка година в тази контактна зона се регистрират значителни материални щети в резултат на свличане и срутване на земни маси, от брегова абразия, от ерозия, и от други неблагоприятни явления. В това отношение северното крайбрежие е особено уязвимо, предвид на обстоятелството, че тук се наблюдава висока концентрация на огнища и участъци с повишена ендегенна и екзогенна активност. Твърде често тук вследствие на активизиране на отделни свлачища, проява на щормове, висока скорост на абразия и др. се нанасят големи щети на инженерната инфраструктура и сградния фонд. От друга страна прекомерното застрояване, отсъствието на канализационна мрежа и др. в бреговата зона играят ролята на пусков механизъм за активизиране на стари, консолидирани свлачища, с което още повече се усложнява динамиката на процесите по крайбрежието.

От природно-географска гледна точка за граница между северното и южното крайбрежие се приема н. Емине.

Като цяло релефът на северното черноморско крайбрежие е свързан с голямото литоложко разнообразие и ролята на дизюнктивната тектоника, предестинирала най-общо неговата субмеридионална посока на развитие. В същото време тя е отражение на взаимодействието между Черноморската котловина и основните платформени и субпаралелни алпинотипни структури.

По-голямата част от Северното черноморско крайбрежие е формирано в приморската част на **Южномизийската (Дунавска) равнина**. То се простира от н. Сиврибурун на север до долината на р. Камчия на юг. Развито е на фона на Мизийската плоча и спада към неутралния тип бряг. Характерните морфоложки черти на крайбрежието тук се предопределят от хоризонталното наслоение на предимно неогенските варовици, мергели, глини и пясъчници, залягащи под наклон 3 – 5° на

североизток. Освен пасивната роля на литоложкия субстрат голямо значение за едрите черти на крайбрежието и на брега тук има ортогоналната система от разломи и техните сателити, между които Калиакренския, Балчишкия, Батовския, Владиславовския, Близнашкия разлом и др.

Литоложките особености на неогенските седименти по Добруджанското и Франгенското крайбрежие дават отпечатък и върху неговата морфология. В естествения профил на брега в приморската част на Южномизийската (Дунавска) равнина се разкриват главно миоценски седименти, основата на които потъва на югоизток. Като изключим льосовите наслаги между румънско-българската граница и н. Шабла, които имат за цокъл горносарматски варовици, останалата част от добруджанския бряг е изградена от сарматски седименти.

В устойчивите на абразия горно- и средносарматски варовици между н. Шабла и Каварна способстват за образуване на клифов тип бряг. Долносарматските седименти (в района на Балчишката тузла), представени от алтернация на алевритови глини, глинести пясъци, тънки мергелни прослойки и средносарматските (в района на Балчик) – от варовити мергели и водоупорни мергелни глини, благоприятстват за проявата на свлачищните процеси и явления. От друга страна разрушаваните от ерозията и абразията кварцови пясъчници и пясъци на долния сармат, чокрака и други влияят върху минералния състав на съответните участъци от плажовата ивица.

Южната периферия на изследвания район попада в границите на **Старопланинското крайбрежие**, което е типичен пример за дискордантен (несъгласуван) тип бряг, тъй като брегът сече осите на антиклиналните и синклинални структури под ъгъл 50 – 60°.

Там, където брегът срязва осите на антиклиналните структури са образувани слабо вдадени в морето носове – Черни нос, Бели нос (Беленската антиклинала), н. Кочан, н. Емине (Еминската антиклинала). Пред тях се наблюдават обикновено струпване на едър блокаж, който оформя типични подводни и надводни клипи.



**Земетресенията** са внезапни тектонски движения с рисков характер и се отнасят към групата на най-опасните ендеогенни процеси и явления.

В сеизмично отношение България попада в Егейската сеизмична зона на Средиземноморския земетръсен пояс. Северното черноморско крайбрежие е част от западната оградна рамка на Черноморската котловина. Самият воден басейн се разполага в зона на сложна сеизмотектонска обстановка. Той се намира в тектонски режим диктуван от Североанадолския разлом, разположен на юг от акваторията, по който се наблюдават огромни (значителни) лявоотседни движения съпроводжани с много силни катастрофални земетресения.

Земетресенията са с тектонски генезис и основната част от тях у нас са плиткофокусни (корови), което силно увеличава ефекта от въздействието им върху земната повърхност. Сеизмичната зона в планинския дял Вранча в Карпатите (Румъния) е единствената зона в близост до Черно море, която произвеждаща междиннофокусни земетресения, чиято дълбочина на хипоцентъра достига 90 – 150 km, поради което оказват влияние на голямо разстояние.

Територията на Северното черноморско крайбрежие попада в границите на Калиакренско-Шабленската сеизмична зона, която генерира може би най-силните земетресения в Черно море и прилежащото крайбрежие. Що се отнася до причините за земетресенията в тази зона, доказано е, че те са тектонски т.е. земните недра в границите на зоната са разбити на многобройни стъпаловидно разположени един спрямо друг блокове. Размерите им са от порядъка на 2 – 3 km ширина и 5 – 10 km дължина. Възникването на блоковия строеж на крайбрежието и шелфа се свързва с процесите на продължаващото потъване и разширяване на Черноморската котловина. Сеизмичността в района на Черно море е предимно корова, като данни за по-дълбоки земетресения засега липсват.

Последното земетресение в тази зона е от 5 август 2009 г. Неговият епицентър е в акваторията, на около 15 km източно от н. Калиакра, 41 km от Варна и със сила 5 степен по скалата на Рихтер. Най-големи щети са нанесени в с. Камен бряг. Налице са

пукнатини в стените на сградите, срутени тавани, паднали комини и каменни огради, счупени стъкла на магазини, разрушена е част от скалната църква “Св. Константин и Елена” в Архитектурният резерват “Яйлата”, намираща се в близост до селото. Въпреки, че епицентърът на земетресението е в морето то не е съпроводено от цунами.

**Методи и мерки за ограничаване на неблагоприятното въздействие на земетресенията.** Въпреки, че от всички опасни природни явления земетресенията са най-краткотрайните. Те с право обаче се определят като най-страшното и разрушително бедствие предвид на внезапния, непредсказуем характер на тяхното проявление и големия им пространствен обхват.

Мястото и очакваната енергия на максималното по сила земетресение, което може да се случи в даден район, повтаряемостта на подобни събития и очакваните земни ускорения са необходимия минимум за предпазване от сеизмичната катастрофа. На тези изследвания се основават нормите за строителство в земетръсните райони. Един от най-важните моменти от този етап на прогнозирането е използването на комплексен методичен подход с използването на данни от геофизичните изследвания и най-вече от сеизмологията, геодезията и формализирана информация от геологията и тектониката. Някои от основните методи, които се използват за средносрочно и дългосрочно прогнозиране на земетресения са:

\* *Сеизмичен режим.* Изследване на промените на сеизмичния режим в даден район преди силни земетресения по данни от каталозите на земетресенията, спомагат да се очертаят такива промени в него, които са характерни за приближаващо силно земетресение години или месеци преди реализацията му. Към тези промени се отнасят както сеизмичното затишие, така и появата форшокова активност, която може да започне и много месеци преди самата катастрофа.

\* *Предсеизмични движения на земната повърхност.* Извършват се наклонметрични измервания в различни пунктове и се следи за аномални наклони на терена. Обикновено преди силни земетресения започва по-бързо изменение на наклона, което се счита за средносрочен предвестник. Използват се и

прецизни многократни нивелирания по фиксирана триангулационна мрежа.

*\* Измервания на скоростта на движение по разломи.*

Нарастването на аномални концентрации на напрежения в даден обем от земната кора преди земетресение води до промени в напрегнатото състояние на много по-големи обеми от земната кора, отколкото обема на огнището на бъдещото земетресение. Слабите земетресения обаче не оказват никакво влияние върху скоростта на движение по разлома.

*\* Хидроложки предвестници.* Ако се анализира месечното разпределение на количеството на известните земетресения с магнитуд над 4 на територията на България и водния отток за същата територия ясно се вижда, че най-често земетресения възникват в периодите на пълноводие или малко след него, през месеците март, април и юни. Водата, която прониква в скалните масиви несъмнено играе важна роля за подготовката на земетресенията.

*\* Хидрогеоложките и хидрохимични параметри* си остават едни от най-често използваните за целите на краткосрочното прогнозиране. Непосредствено преди силни земетресения се наблюдават вариации в параметрите на подземните води – дебит, температура, химически състав, съдържание на някои инертни газове (радон и др.).

Земетресенията са природни бедствия, които не могат да бъдат предотвратени. За недопускането на човешки жертви и тежки материални загуби, държавните органи трябва да предприемат мерки, стриктно спазване на нормите за антисейзмитичното и друго строителство, разработване на планове за евакуацията на населението и готовност за адекватно реагиране за ликвидиране на последиците.

Очевидно е обаче, че подценяването на реалната сейзмика опасност води до принижаване и дори елиминиране на превантивните мерки, преди всичко в строителството на сгради и съоръжения, които са вече много по-високи и големи по обем.

**Свлачищата** са едно от най-характерните и закономерни явления и форми по северното българско черноморско крайбрежие. Тук са локализираны основната група свлачища в

България. Те са привързани към високия и стръмен брегови склон в границите на Южномизийската платформа и Старопланинските гънково-блокови структури.

Изучаването на техния строеж, динамика и възраст представлява интерес не само от теоретична, но и от практическа гледна точка, защото те съществуват и се проявяват в места с интензивно курортно, отчасти пътно и пристанищно строителство.

Основните причини за проявата на свлачища по черноморското крайбрежие са природните – геоложкия строеж, литоложкия субстрат, абразията, валежите, дейността на подпочвените води, сеизмичната активност. Много от свлачищата обаче се активизират от неправилна антропогенна дейност – нарушен режим на подземните и повърхности води, течове от водоснабдителната мрежа, недоизградена канализация, лошото състояние на “ВиК” мрежите и особено експлоатацията им в потенциално опасни райони, лошата експлоатация и поддържане на изградените дренажни, противосвлачищни, водопонизителни и противоабразионни съоръжения, липса на дъждовна и битова канализация в по-голямата част от вилните зони, незаконното и несъобразено строителство, неправилно брегоукрепително строителство и др.

В приморската част на Южномизийската (Дунавска) равнина съществуват най-благоприятни условия за развитието на свлачища. Свлачищната ивица тук е с дължина около 30 km и ширина до 2 – 3 km. Най-компактно са разположени свлачищата по източния склон на Франгенското, както и по южния и източния склон на Добруджанското плато. С най-голяма активност и размери са свлачищата в района на вилна зона “Панорама”, северно от к.к. “Златни пясъци”, южно от с. Кранево, Балчик, Шабла, Българево, Каварна и др. Свлачищният процес в тази ивица е улеснен от хидрогеоложките условия – развитието главно на карбонатни и пясъчливо-глинести сарматски седименти, залягащи със слаб наклон (5 – 10°) към морето, които се плъзгат върху глинести пластове. Сред тези пластове има 3 – 4 водоносни хоризонта.

През последните години активизирането на свлачищните процеси се дължи на строителството на огромни вили и хотели. Повечето от свлачищата са близки до равновесното състояние и при най-малко външно въздействие – натоварване, оводняване, подкопаване, земен трус и др., се активизират, увличайки надолу огромни маси.

По източния брегови склон на Авренското плато свлачищата са с по-малки размери, различна структура и активност в сравнение с тези северно от Варна.

В участъка от Варна до Балчик също се проявяват катастрофални свлачищни процеси. Свлачищният амфитеатър при Балчик е един от най-характерните по крайбрежието, с които са свързани най-значими материални щети. Свлачищата водят до нарушаване на комуникациите – пътища, тръбопроводи, важни кабелни системи, разрушаване на редица къщи, хотели, вили и други сгради. Разрушен е главен път в к.к. “Златни пясъци”, при спирка “Панорама”, пътя над к.к. “Албена” и този между Албена и Балчик, разрушени са част от административната сграда и помпената станция на пречиствателната станция за отпадъчни води на к.к. “Златни пясъци”, както и десетки вили и др.

В цялата крайбрежна зона от н. Икантълъка до с. Кранево, а също и в долината на р. Батова, не се препоръчва строителство на високи сгради и тежки съоръжения. Ефективните укрепителни работи в зоната на активните свлачища, както и превантивните дейности, следва да продължат.

Активизирането на свлачищата се дължи на невиджаната досега експанзия от незаконно строителство и обилните зимно-пролетни валежи, които оказват твърде неблагоприятно влияние върху инженерно-геоложките условия. Строителството на големи промишлени, битови, транспортни, хидротехнически и други съоръжения по принцип е свързано с преместването на големи скални маси, изграждащи склоновете. Ако при тези работи се изнемва материал от основата на склона, или се добавя към горната му част, се създават предпоставки за възникване на свлачища. Отрицателно въздействие върху устойчивостта на склоновете има и нарушаването на нормалните хидроложки условия вследствие на неправилно дрениране, отводняване и т.н.

Към посочените по-горе антропогенни (техногенни) причини за мащабното проявление на свлачищата у нас могат да се посочат още:

- липсата на достатъчно инженерни мероприятия в проектите за обезпечаване сигурността на инфраструктурните проекти;
- неправилна или лоша експлоатация на инфраструктурните обекти в рисковите участъци;
- некомпетентно изработени и несъобразени с потенциално застрашените територии за строителни и регулационни планове на населените места, на курортните и вилните зони;
- закононарушения, некомпетентност и безотговорност при изграждането на сградния фонд, в резултат на които се допускат на места неправилна вертикална планировка, недобро фундиране, лошо отводняване на териториите и др.

На юг от Варна (от м. “Карантината” до “Паша дере”) също е развита свлачищна дейност, но в по-ограничени мащаби.

#### **Методи и мерки за борба със свлачищата.**

Свлачищните процеси нямат внезапен характер и са достъпни за интервенция. Във времето те имат периоди на затихване и усилване. След активизирането на земните маси може да се стигне до възникване на бедствена ситуация.

#### **Превантивни мерки, възпрепятстващи активизирането на свлачища:**

- Необходимо е познаване на геоложките особености и нивото на подпочвените води на терена, в който се предвижда строителство. То трябва да се извършва само по законов ред при спазване на всички норми за изпълнение на строително монтажните работи (СМР).
- Не трябва да се допуска висока плътност на застрояване без изградена инфраструктура – водопроводна, канализационна и дренажна система.
- Осигуряване на надеждно отвеждане на дъждовните повърхностни води чрез откосиране, канавки, водостоци.

- Поддръжка, контрол и ремонт на изградените противосвлачищни укрепителни и отводнителни съоръжения, като се осигурят технологични пътища и достъп до тях;
- Изграждането на външните “ВиК” мрежи според изискванията за свлачищни терени;
- Забрана за заустване на битовите води в попивни септични ями;
- В изпълнение на чл. 103, ал.6 от ЗУТ степента и характерът на строителното усвояване на терените, попадащи в зоните със свлачищни процеси и наклонени терени (наклон  $> 6^\circ$ ) се определят след извършване на ИГХГП за територия, а не за единични имоти, като се отчита взаимодействието между съседни имоти по наклона на склона. При доказана необходимост, строителството се предхожда от изграждане на укрепителни мероприятия;
- Вертикална планировка на терените осигуряваща безопасно отвеждане на повърхностните води;
- Почистване, коригиране и осигуряване нормален отток на съществуващите дерета на територията на Общината;
- Стриктно спазване на техническите изисквания на Наредба 12/03.07.2001 г. на МРРБ за проектиране на геозащитни строежи, сгради и съоръжения в свлачищни райони и на Правилник за проектиране на плоско фундиране – в наклонени терени;

Обектите по укрепването на свлачищата и срутищата на територията на Варненска област са част от Националната програма на Министерството на регионалното развитие и благоустройство (МРРБ) за укрепване на свлачищата по Северното черноморско крайбрежие, финансирана по договор между Република България и Европейската инвестиционна банка.

Във връзка с активизиране свлачищните процеси на много места по черноморското в крайбрежие през 1998 г. е изготвена и приета Националната програма “Укрепване на свлачищата по Черноморието”. Предвидени са за укрепване 34 свлачищни

участъци. Като 5 от тях за определени като приоритетни на територията на Варненска област:

- *"Свладище в района на к.к. "Слънчев ден" и път I-9 (Варна-к.к. "Зл. пясъци")*
- *"Свладище в к.к. "Чайка", местност "Кабакум" от сп. Хоризонт до сп. Писател и път IV-90023 (Варна - Зл. пясъци)*
- *"Свладища от Международен дом на журналистите до почивен комплекс "Ривиера"*
- *"Противообразионна защита на морския бряг от МДЖ до "Ривиера"*
- *"Укрепване свладище в района на ПСОВ к.к. "Зл. пясъци" и път I-9 спирка Панорама"*

Останалите обекти са с много важно областно значение и по същество фигурират в годишните инвестиционни програми на МРРБ.

Във връзка с мащабните свладищни процеси по северното крайбрежие и катастрофалните последици за инженерната инфраструктура със заповед №РД-02-14-300 от 21.04.1997 г. на МТРС е наложена строителна забрана. Тя е със срок до осъществяването на трайни укрепителни мероприятия за отделните участъци и отчитане ефекта от тях.

След проведени инженерно-геоложки и хидрогеоложки проучвания (ИГХГП), финансирани от МРРБ, частни фирми и юридически лица за някои от зоните е отменена строителната забрана. В съответните заповеди са посочени специфични изисквания, чието спазване е задължително. Такива зони са:

- *част от ж.к. "Бриз";*
- *част от ж.к. "Бриз" - юг;*
- *част от "Приморски парк".*

Преодоляването на проблемите, предизвикани от свладищата трябва да се търси в две главни посоки:

- намиране и прилагане на оптимална схема свързана с премахването на причините за тяхното възникване;
- кардинално подобряване на инвестиционния процес по цялата му верига – от научните изследвания, проучването и проектирането до строителството,



експлоатацията и поддържането на геозащитните съоръжения.

За това е необходимо да продължат брегоукрепителните мероприятия, доизграждането на канализационната мрежа в засегнатите райони и разрешаване на строителството при строг контрол за спазване на всички изисквания за свлачищни райони.

Някои от класическите подходи за укрепване на свлачищата по черноморското крайбрежие са: изграждане на големи курортни обекти (хотели, казина, ресторанти и др.) в основата на свлачищните тела, които служат като контрафорсни укрепителни конструкции и водят до затихване на свлачищните процеси; строителство на по-леки конструкции нагоре по засегнатия склон, но фундаирани така, че да не активизират свлачищните процеси; провеждане на аварийни отводнителни и ремонтни работи с оглед частично осушаване на свлачищата и др.

Активните свлачищни процеси имат неблагоприятно отражение върху развитието на селищата от причерноморската контактна зона. Те значително оскъпяват строителството и ограничават възможностите за развитие на туристическата индустрия.

Територията на България намалява, като причината за това са абразионните процеси по крайбрежието на Черно море и р. Дунав.

**Абразия** е процес на разрушаване на коренните скали, като водеща роля има механичната абразия, която се осъществява от вълновия прибой на морската вода, крайбрежните течения и влиянието на щормовете. Последните причиняват катастрофални разрушения на брега. Така абразионните процеси придобиват стихийен гравитационен характер и преминават в категорията рискови, като причиняват разрушаване на бреговете съоръжения, съкращаване на плажовите ивици чрез размиване и извличане на пясък, активизиране на свлачищата и срутищата. Например вследствие на щормови процеси в периода 1976 – 1981 г. бреговият клиф северно от н. Шабла отстъпва от 3 до 10 m към сушата, като са отнети 4 – 5 ha обработваеми земи, а срутената и отнесена в морето льосова маса е около  $250\,000\text{ m}^3$  (Ченкова и др., 2008).

В резултат на абразията се образуват клиф и бенч (абразионна тераса), а седиментния материал се изнася извън границите на участъка. Много често абразията се придружава със свличане на земни маси от бреговия склон, като повечето абразионни участъци са потенциално застрашени от поява на срутища и свлачища след образуване на вълноприбойни ниши в основата на бреговите клифове. В тези участъци скоростта на абразията е най-висока.

Главните фактори, влияещи върху скоростта на абразията са геоложкият строеж, устойчивостта на скалния субстрат и наклона на подводния брегови склон. Например участието на плътни варовици в бреговия участък около н. Калиакра е причина за равномерната и незначителна скорост на този процес. Изследванията показват, че най-интензивна абразия протича в участъците около с. Крапец, н. Шабла, неукрепената част от Варненския залив.

В най-северната част на крайбрежието между н. Сиврибурун и н. Шабла абразионният бряг е изграден от лъос, под който на нивото на морето залягат варовици. Средната скорост на абразията в лъоса е 0,30 m/y, но в отделни участъци между Крапец и Шабла тя достига 1,2 – 1,6 m/y. Между н. Шабла и н. Калиакра скалния състав на брега е еднообразен и е представен от детритусни, биогенни и оолитни варовици. Западно от н. Калиакра до Каварна се разкриват плътни черупчести и оолитни варовици. Средната скорост на абразията във варовиците е 0,05 m/y. Между Каварна и к.к. Албена абразионният бряг е изграден от варовити или алевритови глини, глинести пясъци и мергели. В геоложкия строеж на брега между к.к. “Албена” и н. Св. Георги участват алевролити, пясъчници и глини. Абразионният бряг на Варненския залив (н. Св. Георги – н. Галата) включва пясъчници и пясъци. Средната скорост на абразията в неогенските седименти между Каварна и н. Св. Георги е 0,13 – 0,16 m/y, а във Варненския залив – 0,20 m/y.

Между н. Галата и н. Емине в посока север – юг брегът е изграден от пясъчници, варовици, мергели и глини, а в Източна Стара планина – от пясъчници, алевролити, аргилити и от варовици. Средната скорост на абразията в тези скали е 0,16 m/y.

Антропогенната дейност също е фактор за активизиране на абразията. Наблюдава се нейното активизиране в различна степен по протежение на брега при строителството на пристанища и навигационни канали към тях (пристанище Варна).

С изграждането на брегоукрепителни съоръжения през 80-те години на XX в. във Варненския залив се разширява значително частта от брега с прекратено абразионно въздействие. И тук клифът преминава в затихнала фаза. Останалата част след “Почивка” до буна 109 е силно абразионен и за него са характерни както срутищни, така и свлачищни процеси. Литоложкият състав (мергели, варовици, варовити пясъчници и неспоени пясъци) и разположението на пластове са твърде благоприятни за свличания в голям мащаб. Свличанията стават главно по глинесто-мергелни пластове. Обикновено тяхното оживяване е свързано със земетръсни явления. В повечето случаи свличанията са предшествани от срутвания, следствие на което тук се проявяват срутищно-свлачищни процеси и явления. Причините за срутвания се явяват подмиването на пясъчливите хоризонти от морското вълнение, което води до нарушаване равновесието на горележащите варовици и глини (брега при м. “Почивка” – “Траката”).

### **Методи и мерки за ограничаване на неблагоприятното въздействие на абразията**

За крайбрежната зона на Варна е констатирано намаляване на плажовите ивици под въздействието на комплексни фактори, което налага периодичното им изкуствено подхранване с плажен материал.

Възможност за прекратяване на негативното изменение и намаляването на плажовите ресурси предлага прилагането на т.нар. метод “напречен байпас” – изкуствено увеличаване на пясъчно-плажовите площи, в зоната на северните плажове на гр. Варна. Тази мярка има положителен ефект в два насоки:

- Разширяването на плажовете ивици ще увеличи значението им като буфер между прякото вълново въздействие върху дамбата и съответната част от основното тяло на буните. Последното е предпоставка за по-ефективна работа на изградените брегоукрепителни съоръжения.

- Разширяването на плажовите ивици ще способства и за намаляване на междубунните пространства и е условие за предаване заоблена форма на урезовия контур. Поотделно и в комбинация, всичко това благоприятства намаляването на негативния характер на джобните ефекти за съсредоточаването на плаващи замърсители и ще допринесе за съществено подобряване на водообмена между бунните акватории и водите на залива, и респективно в открито море.

- Изграждане на брегоукрепителни и противоабразионни съоръжения в зоните подложени на активна морска абразия;
- Приемане на общи схеми за противоабразионна защита като неразделна част от инфраструктурните схеми.
- Наложително е приемане на обща укрепителна схема, която да отчете съществуващите условия и бъдещата експлоатация на територията, възможно е изпълнение на “риф-бариера”, чрез изграждане на изкуствени острови.
- Необходимо е осъществяване на противоабразионни мероприятия Зоната (участък “Траката” – “Почивка”) е подходяща за изпълнение на комбинирани брегозащита, чрез изграждане на надлъжно брегово съоръжение – дамба, което да осигури крайбрежна алея свързваща съществуваща алея с буна 9. Пасивния тип брегозащитно съоръжение-дамба в комбинация с дистанционна защита ще позволи и изпълнение на изкуствен пясъчен плаж.

**В заключение** могат да бъдат направени следните изводи и препоръки относно проявата на свлачища по северното черноморско крайбрежие:

1. Екстремните валежи през последните години и рязкото повишаване на нивото на подземния отток до критичната граница в обсега на свлачищния склон са главните причини за проявата на внезапни катастрофални свличания по Северното черноморско крайбрежие.

2. Гравитационните процеси в района се предизвикват и от антропогенните въздействия – честите аварии на

водопроводната мрежа, масовите водоизливания на отпадни битови води, което води до водонасищане на терена, пренатоварването му от масовото пътно, вилно и курортно строителство.

3. За да се ограничат свлачищата по Северното черноморско крайбрежие трябва да се вземат превантивни мерки – упражняване на строг контрол върху строителството в земетръсните зони.

Необходими превантивни мерки, възпрепятстващи активизирането на свлачищата:

- Необходимо е да се познава геоложките особености и нивото на подпочвените води на терена, в който се възнамерява да се строи. Строителство трябва да се извършва само по законов ред при спазване на всички норми за изпълнение на строително монтажните работи.

- Не трябва да се допуска висока плътност на застрояване без изградена инфраструктура – водопровод, канализационна система, дренажна система.

- Да се осигури надеждно отвеждане на дъждовните повърхностни води чрез откосиране, канавки, водостоци.

През последните няколко десетилетия разрастването на строителството в бреговата зона усложнява още повече динамиката на процесите по крайбрежието. Тази усложнена неблагоприятна ситуация по черноморското крайбрежие поставя важна задача пред специалистите. Необходимо е да се изучат внимателно опасните геодинамични процеси и явления, за да се предпази крайбрежието от тяхното вредно влияние. Наложително е да се познава хронологията на борбата с тях, за да се спестят финансови средства от елиминирането на допуснати грешки, за да се използва направеното досега като база за сравнение и анализ при вземането на правилни решения в бъдеще.

Природните рекреационни ресурси, с които е така богато българското черноморско крайбрежие, трябва разумно да се използват, да се охраняват строго и планово да се възпроизвеждат, за да се запазят за бъдещите поколения.

## Литература:

1. Брегоукрепване и дълготрайно стабилизиране на склоновете на черноморското крайбрежие. 1998. С., БАН, Академично издателство “проф. М. Дринов”, 198 с.
2. Годишник на ШУ “ Еп. К. Преславски” Т.ХVIII ВЗ Природни науки-2008 г.
3. Константинов, Хр. 1986. Ръководство за практически занятия по геоморфология, С., СУ “Кл. Охридски”, Геолого-географски факултет, , 249 с.
4. Кръстев, Т., Св. Станкова. 2008. Природна география на България и Черно море. Обща характеристика на националното географско пространство. Ш., Унив. издателство “Еп. К. Преславски”, 240 с.
5. Пейчев, В. 2008. Абразия по българския черноморски бряг, В., Морски свят, 18 – 21
6. Попов, Вл., К. Мишев. 1974. Геоморфология на Българското Черноморско крайбрежие и шелф, БАН, С.
7. Пърличев, Д. 2007. Буните и дамбите – чума за морския туризъм, В., в-к Морски, 14 февруари
8. <http://www.vlastta.com/admin/pics> – Общ устройствен план /ОУП/ на Община Варна – фаза – Предварителен проект етап II - Прогноза
9. <http://www.cp.mes.bg/azbuka-na-ocelyavaneto/svlachischa>
10. <http://vn.copystar.org>

**ОЦЕНКА НА СТЕПЕНТА НА УЯЗВИМОСТ НА  
НАСЕЛЕНИТЕ МЕСТА  
В СЕВЕРОИЗТОЧНА БЪЛГАРИЯ ПРИ ЕКСТРЕМНИ  
(ИНТЕНЗИВНИ) ВАЛЕЖИ <sup>2</sup>**

**Димитър Владев, Нина Ченкова, Светла Станкова,  
Милен Пенерлиев, Росица Владева, Тодор Кръстев,**

*Шуменски университет “Епископ Константин Преславски”  
Шумен-9712, ул. “Университетска” № 115;  
e-mail: [geopnt@abv.bg](mailto:geopnt@abv.bg)*

**ASSESSMENT OF DEGREE OF VULNERABILITY OF  
POPULATED PLACES  
IN NORTHEASTERN BULGARIA UNDER EXTREME  
(INTENSIVE) RAIN**

**Dimitar Vladev, Nina Chenkova, Svetla Stankova, Milen  
Penerliev, Rositza Vladeva, Todor Krastev**

*University of Shumen “Ep. Konstantin Preslavsky”;  
Shoumen-9712; Str. “Universitetska” №115;*

**Abstract:** Based on meteorological data and joint analysis with data about the peculiarities of the relief, the report assesses the vulnerability of the extreme and coated izvalyavaniya representative for Northeast Bulgaria settlements. An attempt is made to the categorization of their degree of vulnerability

**Keywords:** settlements, intensive rainfall, relief, risk, degree of vulnerability

---

<sup>2</sup> Изследването е извършено по проект “Неблагоприятни и рискови процеси и явления в Североизточна България и отражението им върху социално-икономическото развитие на региона”, Договор № 5231/7.04.2009 от параграф „Научни изследвания” на ШУ „Еп. К. Преславски”.

В ежедневието валежите се коментират предимно като климатично явление, относно биоклиматичния комфорт на хората и развитието на културните растения, като обикновено не се отчита опасността от формирането на високи вълни при значителни валежни извалявания в райони със стеснени речни долини, суходолия и резки промени на склоновете повърхнини. Екстремните (интензивните) и обложните валежи, падащи на територията на България, са проучвани от много изследователи – Кръстанов (1939); Калчева (1962), Димитров (1962); Велев (1969, 1990); Тишков, Владев (1998) и др.

### **Основни понятия**

При проучването на валежите трябва да се познава следния понятиен апарат:

- *Опасност* е заплахата от възможна проява на някакво природно явление.
- *Риск* е очакваната щета от реализирането на дадено опасно явление в следствие на неговата интензивност, време и място на проява и в зависимост от степента на уязвимост на това място.
- *Уязвимост* е способността на социално-икономическата система да устои на въздействието на опасното явление.
- *Бедствие* има когато местната власт или общност не е в състояние да се справи с последствията от събитието със собствените си ресурси.
- *Управление на риска* в околната среда означава разработване и систематично прилагане на *политики, процедури и практики* за анализ, оценка, превенция и контрол на риска.

### **Управление на риска от природни бедствия**

Управлението на риска от природни бедствия има за цел да: намали уязвимостта на социално-икономическите системи; да намали или предотврати опасните последствия за населението в застрашените райони; да реагира на опасността чрез системи за ранно предупреждение; да провежда съобразено земеползване; да поддържа в готовност специализираните звена за оказване на помощ и да провежда възстановителните дейности след бедствието. Реализирането на тези цели изисква оценка и анализ



на риска от природни бедствия. Оценка на риска включва целия процес на *анализ на риска от природни бедствия*:

- систематизиране на наличната информация;
- идентифициране на опасността;
- картиране на застрашените територии по отношение на дадено опасно явление, наводнение или друго природно бедствие, за да се определи каква е вероятността за неговото реализиране в границите на съответната община или населено място и кои ще са най-застрашените райони;
- картиране на уязвимостта на тези територии - т.е. колко жертви и какви материални щети може да нанесе съответното събитие ако се прояви в конкретен период от време с определена интензивност на дадено място;
- оценка на риска и на това доколко той е приемлив.

Управлението на риска на национално, регионално и общинско ниво има своите специфични особености. На национално равнище управлението се провежда въз основа на силно обобщени статистически данни за опасността, риска и уязвимостта на социално-икономическите системи. Управлението на риска на общинско ниво е ориентирано към конкретно опасно явление или група явления, които засягат точно определена територия, с конкретни функции в рамките на общината и с конкретни инфраструктурни обекти, жилищни сгради и граждани, които ги обитават. Управлението на риска в региони, изложени на опасност от едно и също явление позволява прилагането на успешни практики от една община и в останалите общини със сходни проблеми. Такъв регионален подход в управлението на риска от природни бедствия ще доведе до положителен ефект, както на местно, така и на национално ниво.

#### **Обект и цел на изследването**

Обект на предложеното изследване са населени места в Североизточна България, част от които са разположени в долините на едни от най-големите реки в тази част от страната. За граници на проучвания район условно приемаме: на запад - долината на р. Русенски Лом с нейните приточни долини; на югозапад - Лилякско плато; на юг - северното подножие на

Преславско-Драгоевска планина и долината на р. Голяма Камчия; на изток – Приморска Добруджа, Франгенско и Авренско плато.

Целта на настоящото проучване е да се оцени уязвимостта от екстремни и обложните извалявания на представителни за Североизточна България населени места, като се направи опит за категоризация по степен на уязвимост.

Районирането на степента на уязвимост от рискови извалявания на територията на страната, и в частност на проучваната територия на СИ България, има важно както теоретично, така и практико-приложно значение. Познаването на конкретните природно-географски особености на отделните водосбори, валежните количества падащи за едно денонощие в тези райони, както и повторемостта и обезпечеността на тези валежи, позволява да се направят научнообосновани изводи като се препоръчат конкретни превантивни мерки за защита на населението, техническите съоръжения, производствената инфраструктура и сградния фонд. Последователното сумиране на повторемостите на такива събития дава представа за честотата на проявяване на валежите, а оттам може да се определи и вероятността от случване в бъдеще на подобни валежни събития.

### **Използвана статистическа информация:**

Обработената и анализирана емпирична информация е под формата на ежедневни данни за количеството на валежите, получени от измерванията в 22 станции от метеорологичната мрежа в СИ България, за периода 1991-2008 г (18 год. период). Това са метеорологичните станции Исперих, Самуил, Алфатар, Главиница, Добрич и Крушари, и дъждомерните станции Ветово, Черешово, Гопчии, Йонково, Хърсово, Цар Калоян, Кубрат, Ситово, Кайнарджа, Дулово, Нови Пазар, Хърсово (Ш), Тодор Икономово, Венец, Карапелит, Владимирово, Ветрино и Провадия.

### **Обща характеристика на релефа и климата на проучвания район**

#### Релеф

Територията на СИ България се отличава с хълмист и равнино-низинен релеф. Хълмистите земи заемат 54%, а на низинния и равнинен пояс се падат останалите 46% от общата площ. В обсега на СИ България могат да се отделят следните

природно-географски подобласти: Русенска, Лудогорска, Добруджанска, Поповско-Самуиловска и Шуменско-Провадийска в Източна Дунавска равнина, и Приморска Добруджа, Франгенска и Авренска подобласт в Северното Черноморско крайбрежие (Георгиев, 1991). Проучваните територии и селища се намират в подобластите на Източна Дунавска равнина.

*Русенската подобласт* включва водосбора на р. Русенски Лом (водосборна площ – 2947 км<sup>2</sup>; ср.н.в. – 273 м), с притоците на главната река – Черни (водосб. – 2667 км<sup>2</sup>), Малки и Бели Лом (водосб. – 1140 км<sup>2</sup>). На редица места долините на реките са каньоновидни, като най-дълбоките от тях (напр. р. Бели Лом) са всечени до 180 м. В тази подобласт се намират проучваните селища Цар Калоян и Ветово.

*Поповско-Самуиловската подобласт* обхваща простиращите се от запад на изток Поповски височини (площ – 112,5 км<sup>2</sup>; ср.н.в - 385 м), Разградски височини (площ – 201,5 км<sup>2</sup>; ср.н.в – 346,8 м), Лилякско плато (площ – 96,32 км<sup>2</sup>; м.Бакаджик 516,9 м) и Самуиловски височини (площ - 244 км<sup>2</sup>; ср.н.в - 425 м). Височините се открояват на фона на всечените долини на реките Черни, Бели, Баниски Лом, Сенковец (водосбор – 616,7 км<sup>2</sup>), Канагьол (водосбор – 1745 км<sup>2</sup>), Война (водосбор – 1080,3 км<sup>2</sup>), Царицар (водосбор – 1062 км<sup>2</sup>) и левите притоци на р.Провадийска (водосбор – 2132 км<sup>2</sup>). В тази подобласт се намират проучваните селища Самуил (в изворните части на р. Война) и Хърсово (Шн).

*Лудогорската подобласт* е обширна, вълнообразна и дълбоко насечена платовидна територия с наклон предимно на север. Тя е разположена източно от Баниски и Русенски Лом и северно от Поповско-Разградските и Самуиловските височини. По-големите реки протичащи през Лудогорието, водят началото си в близост на основния вододел за СИ България, като ветрилообразно се отправят на север към р. Дунав. В горните и средните си течения те се връзват значително в лъса, кватернерните и терциерните варовици, образувайки дълбоки сухи долини. В близост до средното течение на р. Сенковец се намира гр. Исперих, а недалеч от сливането на двата ѝ големи притока в средното

течение на р. Война е застроено с. Йонково. Непосредствено до извора на р. Царицар се намира село Хърсово, а в средното течение на р. Топчииска в тясна долина е разположено с. Топчии. В Лудогорието се намират и проучваните градове Кубрат, Дулово и Венец, както и с. Тодор Икономово. На север в района от гр. Русе до гр. Тутракан последователно са оформени Ряховската, Бръшлянската и Тутраканската низини – известни с общото име *Побрежие*. Това е най-дългата (около 40 км) от крайдунавските ни низини. В нейната централна южна част в разширението на тясно издължено суходолие се намира проучваното селище Черешово. След гр. Тутракан в посока североизток се простират *Попино-Гарванската* (дълж. 9,6 км., площ 8,8 км<sup>2</sup>, дебелината на алувиалните седименти - 26 м) и най-ниската - *Айдемирска низина* (дълж. 16,3 км, площ 30 км<sup>2</sup>, дебелината на алувия 28-29 м, надм.вис. 9,5-16 м.). В посочените низини се намират проучваните селища Алфатар, Ситово и Главиница.

Към *Добруджанската подобласт* се отнасят поредицата от плата, разположени северно и източно от Лудогорието. В морфографията на Добруджанското плато (площ - 2750 км<sup>2</sup>; ср.н.в – 325 м) ясно се очертава една главна вододелна ивица, развита от с. Стожер в посока север към с. Росица. Платата са дълбоко нарязани от суходолия, като на много места напречно на суходолията са развити поредица от долове. В района на българо-румънската граница всечените суходолия придават нискохълмист облик на релефа. В тази подобласт във водосборния басейн на Суха река (водосборна площ – 2258,3 км<sup>2</sup>, дължина 122,8 км, макс. ерозионен срез 145 м), суходолията и ниските плата са разположени изследваните селища Добрич, Карапелит, Крушари, Кайнарджа и Владимирово.

*Шуменско-Провадийската подобласт* включва обширното Провадийско моноклинално плато (площ - 371 км<sup>2</sup>; в.Сакар тепе 476 м) и по-малките по площ плата: Шуменско (площ - 73 км<sup>2</sup>; в.Търнов табия 501,9 м), Войводско (площ – 56,84 км<sup>2</sup>; в.Коджаяк 475,8), Стана (площ - 183 км<sup>2</sup>; в. Калето 441 м) и Роякско (площ – 162,5 км<sup>2</sup>; в.Саръяр 388,8 м). В долното течение на р. Крива (водосборна площ 220 км<sup>2</sup>, дължина 48 км.) е разположен град Нови Пазар, а на югоизток в района на всечения

пролом на Провадийска река (водосборна площ – 2132 км<sup>2</sup>, дължина 119 км) се намира гр. Провадия. В близост до изворните части на един от малките притоци на р. Провадийска - Ветринска река, е разположено село Ветрино.

### Климат

Територията на СИ България се характеризира с умереноконтинентален климат, като континенталните черти тук са най-силно изразени, в сравнение с останалите части на Северна България. През годината преобладава преноса на трансформирани океански въздушни маси от северозапад и запад, но важно климатообразуващото влияние през зимата имат и нахлуващите от североизток студени континентални въздушни маси. Почти през всяко лято се наблюдават неколкократно нахлувания от североизток на силно изсушени (формирани над южноруските и украинските степи) въздушни маси, които стават причина за продължителни засушавания (над 10 денонощия – Кючукова, 1991). Поради хълмистия характер и сравнително голямата разчлененост на релефа в СИ България, се отчитат известни количествени различия на валежите (петнисто разпределение на валежните количества – Димитров, Векилски, 1966). Обикновено по наветрените северни и северозападни склонове на платата и възвишенията се отчитат по-големи валежни суми, а по посока на Черно море (от запад на изток) валежните количества намаляват. За СИ България валежите са с добре изразен континентален режим - летен (юнски) максимум и зимен (февруарски) минимум.

### **Същност на проучването**

Изследователите приемат за потенциално рискови извалявания различни валежни количества в зависимост от това с какви уреди за измерване на валежите се използват и за какъв период от време са измерени съответните количества. При използване на плювиограф Кръстанов (1939) и Калчева (1962) например приемат за рискови валежи тези по-големи или равни на 0,18 мм/мин. или 30 л/сек./ха. При отчитане на максимални денонощни валежи с обикновен дъждомер обаче, като потенциални рискови извалявания обикновено се приемат валежи

равни или по-големи от 50 мм/24ч. (Тишков, 1996; Тишков, Владев, 1998;) или 25 мм/24ч. (Велев, 1990).

В представеното изследване се анализират максималните денонощни валежи, като приемаме за интензивни (екстремни) валежи тези надминаващи 25 мм/24 ч. Според Велев (1990) това е надеждна гранична стойност, над която за нашите климатични условия валежите могат да се считат за проливни и евентуално могат да представляват природна и антропогенна опасност. В изследването не са отчетени краткотрайните (от няколко минути до няколко часа) екстремни извалявания, поради липса на данни от плювиографи (самопишещи дъждомери), които могат да се използват само през топлото полугодие от април до октомври. Максималният денонощен валеж по станции се характеризира с голяма променливост на стойностите за разглеждания 18 год. период (1991-2008г.), но въпреки това е достатъчен за получаване на относително устойчиви статистически характеристики.

*Таблица 1*

**Брой случаи с интензивни валежи в  
Североизточна България за периода 1991- 2008 г.**

Станция	Брой случаи с проливни валежи над 25 мм/24ч.	Брой случаи с проливни валежи над 50 мм/24ч.	Брой случаи с проливни валежи над 100 мм/24ч.	Максимален денонощен валеж мм/дата
Исперих	63	6	2	136мм/ 8.08.2002 г.
Самуил	67	9	1	158 мм/ 2.07.2006 г.
Алфатар	75	9	-	67,3 мм/ 8.08.2002 г.
Главиница	86	7	-	73 мм/ 8.08.2002 г.
Добрич	61	8	-	83,3 мм/ 6.07.1991 г.
Крушари	58	7	-	80,1 мм/ 8.01.1995 г.
Ветово	81	10	-	84,7 мм/ 7.08.2007 г.
Черешово	65	12	-	99 мм/ 4.07.2005 г.
Топчии	60	9	-	80,4мм/21.09.2002 г.
Йонково	70	8	-	67 мм/ 8.08.2007 г.
Хърсово	74	7	-	82,6 мм/ 8.08.2007 г.
Цар Калоян	62	8	2	291 мм/ 7.08.2007 г.
Кубрат	60	9	-	98 мм/ 4.07.2005 г.
Ситово	68	10	-	72,9 мм/ 3.10.2005 г.
Кайнарджа	59	5	-	76,2 мм/ 4.07.2005 г.
Дулово	88	10	1	109 мм/ 5.09.1999 г.
Нови Пазар	75	7	1	192,2мм/8.07.2005 г.
Хърсово	76	15	-	85 мм/ 29.08.2006 г.
Т.Икономово	71	9	-	94,5мм/29.08.2006 г.

Венец	77	13	2	112,2мм/29.08.2006г
Карапелит	55	9	1	103мм/ 23.05.2008 г.
Владимирово	50	8	1	108 мм/ 4.09.1999 г.
Ветрино	46	3	-	75 мм/ 4.09.1999 г.
Провадия	54	1	-	56,8мм/13.07.1994 г.

По информация на Колева, Пенева (1990) в умереноконтиненталната климатична област максимуми на денонощните суми на валежите през годината се отчитат през месеците май и юни (20-30% от всички случаи), като тази повторяемост не зависи от надморската височина. През юли и август повторяемостта остава сравнително голяма (10-15%), намаляваща за есенните месеци, а през зимните месеци тя е едва около 0-5%. В проучвания период (1991-2008 г.) вътрешногодишното и териториално разпределение на максималните валежи за станциите в СИ България разкрива малко по-различна тенденция. От статистическата информация става ясно, че максималните отчетени денонощни извалявания са главно през лятото - месеците юли-август, следвани от месец септември, като само три станции (Крушари, Ситово, Карапелит) показват отклонения от посочените месеци.

Валежите са с особено големи стойности при добре развити циклони или по оклюзия като студен фронт на запълващи се циклони, когато ефектът на студения фронт е подсилен от засилена термична конвекция. Понякога те могат да се дължат и на мощна конвективна облачност. Локализацията на екстремните валежи в проучваната територия се дължи в известна степен и на влиянието на орографията – наличието на много плата и височини. Това обяснява защо като “предпочитани” места за такива извалявания са селищата Самуил, Венец, Исперих, Хърсово (Шн), Карапелит, Владимирова и др. (Фиг. 1).

Като пример с изключително обилни денонощни валежи в проучваните станции можем да посочим валежите през месец август 2002 г, 2006 г и 2007 г, но те значително отстъпват на отчетените случаи с изключително големи, рекордни по количество стихийни валежи в СИ България - над 250 мм/24 ч – в гр. Варна август 1951 г (258 мм) и Дружба (342 мм).

Трябва да се отбележи, че обилни извалявания се случват и през зимните месеци, но валежите са предимно от сняг и нямат

рисков характер за причиняване на наводнения и високи вълни в речните легла. Негативният ефект обаче се отчита при интензивно снеготопене.

**Речните прииждания** са характерен елемент за отточния режим на реките в СИ България. Най-големите прииждания причиняват наводнения и ускоряват ерозионно-денудационните и акумулативните процеси. Тези екстремни явления са генетично обусловени от синоптични обстановки със значителни по интензитет и повторемост извалявания и снеготопене. Основна роля за приижданията през топлото полугодие имат валежните обстановки по студените фронтове (или оклюзии) на атлантически циклони, както и вътрешномасовите валежи, а през студеното полугодие- по топли фронтове (или оклюзии от този тип) на средиземноморски циклони. Наблюдават се изключително големи прииждания, в резултат на поройни валежи през топлото полугодие, свързани с атлантическите циклони и от снеготопене или снеготопене с дъждове през студеното полугодие, свързани със средиземноморските циклони. Вероятността за наводнения през студеното полугодие нараства при засилена адвекция на топъл въздух, когато се създава фьонова обстановка и настъпва бързо топене на формираната снежна покривка. Най-чувствително се повишават температурите в Предбалкана и близките земи на север от него (Шумен) (Тетовски,2006). Опасни са случаите, когато затоплянето се съпровожда с интензивни валежи от дъжд. Рискови се явяват поречията на реките в южната част на Североизточна България (Камчия, Провадийска, Врана), извиращи от райони, където се формира по-дебела снежна покривка и са засягани от фьонови ветрове. Между 1997 и 2005 г., в изследвания регион, в резултат на посочените по-горе причини бяха предизвикани три изразителни зимни и раннопролетни наводнения(Тетовски, 2006).

Други предпоставки за приижданията са геолого-геоморфоложките и почвено-растителните особености, защото те влияят върху водорегулирането на територията. Например данните за високите вълни показват, че те се наблюдават най-вече при навлизането на реките в равнина (р. Провадийска, р. Сенковец, р. Война, р. Бели Лом - на изхода от Самуиловските



височини; р. Врана и р. Камчия - след Преславско-Драгоевска планина). Тези райони се приемат за рискови, тъй като тук се събират движещите се с голяма скорост по склоновете води.

Антропогенните изменения също оказват влияние, най-вече деградирането на почвите и горите, урбанизацията, геоморфотехногенезата). Приижданията са най-много по време на пролетното- лятно пълноводие (март или февруари, юни или юли), а най-малко през лятно-есенното маловодие (август-октомври). Според Зяпков (1988) по степен на поройност реките са в пет категории (от I-ва най-слабо-поройни до V-та най-силно поройни). В СИ България най-слабо поройни (категория I), със средна честота на приижданията под 2-3 пъти годишно, са малките реки под 200-300 м. н.в. Към слабо поройните (категория II) със средна честота до 4-6 случая годишно, се отнася например р. Русенски Лом. Горното течение на р. Голяма Камчия е силно поройно (IV категория) с честота 8-9 случая за година.

Случаите на стихийни, много големи прииждания, съпроводени с катастрофални наводнения, нанасят значителни щети на обществото и природния комплекс. В СИ България са отбелязани едни от най-опустошителните наводнения с големи материални щети и човешки жертви, особено в началото на XX и XXI век. Те са резултат преди всичко от обилни извалявания. Например в резултат на споменатите валежи през юли 2005 г. реките Провадийска и Голяма Камчия заливат земеделски земи, сгради и пътища. Проливните валежи през август причиняват бедствено положение в община Цар Калоян поради преливане на микроязовир, вследствие на което от коритото си излиза река Хлебаровска, приток на Бели Лом. Освен наводнените сгради и пътища, това катастрофално наводнение взема и 8 жертви. Поради обилните валежи през септември р. Русенски Лом също наводнява села и ниви.

### **Изводи**

Въз основа на извършения анализ на статистическия емпиричен материал, съпоставен с особеностите на релефа, могат да се направят следните изводи:

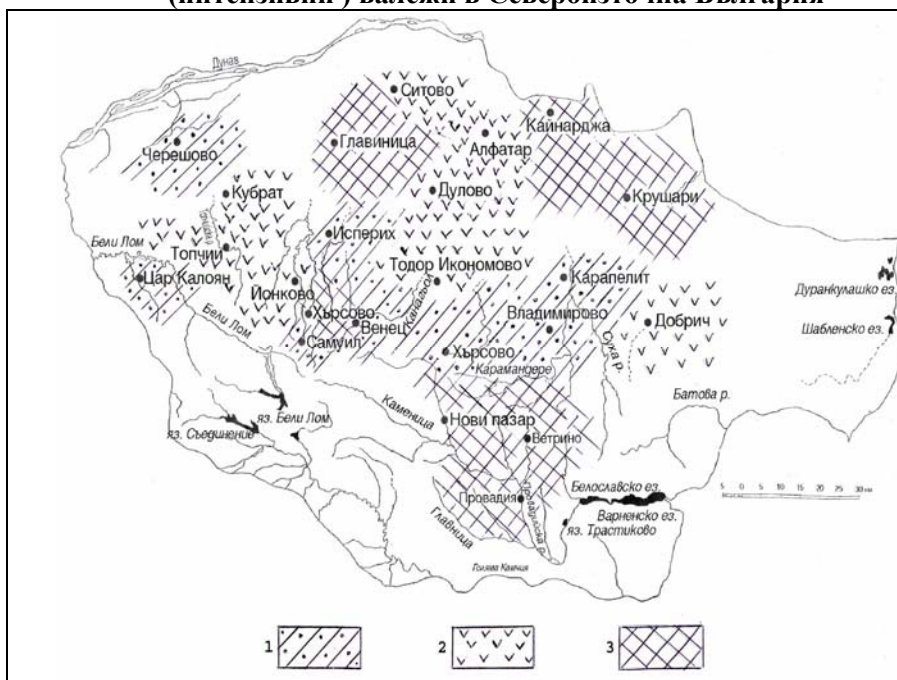
1. Потвърждава се установената и при други изследвания (Тишков, Владев, 1996) особеност екстремните валежи да

“предпочитат” определени райони. Такъв е района на юг от р. Дунав до северните склонове и високите части на Лудогорието, като изследването показва, че района може да се разшири и още по на юг.

2. Очертават се три типа селища, според степента на уязвимост от екстремни извалявания – с най-висока, средна и ниска степен на уязвимост (Фиг. 1).

- С най-висока степен- Венец, Цар Калоян, Исперих, Самуил, Хърсово(Шн), Карапелит, Владимирово, Черешово;
- Със средна степен на уязвимост - Ветово, Алфатар, Топчии, Ситово, Кубрат, Дулово, Тодор Икономово, Добрич, Йонково;
- С ниска степен на уязвимост- Главиница, Крушари, Хърсово, Нови пазар.

**Фиг. 1. Райони и степени на уязвимост при екстремни (интензивни) валежи в Североизточна България**



1 - райони с най-висока степен на уязвимост; 2 – райони със средна степен на уязвимост; 3 – райони с ниска степен на уязвимост

3. Интензивните (екстремните) валежи в проучваните станции на Североизточна България са с най-голяма повтораемост през летните месеци юли-септември.

4. Екстремни валежи почти не се отчитат през зимните месеци, като отделните такива случаи (Крушари) са с валежи от сняг и непосредствено нямат рисков характер за формиране на високи вълни в речните легла и причиняване на наводнения.

5. Превантивни мерки, които могат да се препоръчат за защита на населението и материалната инфраструктура след интензивни извалявания са:

- почистване и удълбаване на речните легла в опасните от заприщване и наводнения участъци на реките;
- корекция на речните корита в населените места, чрез изграждане на насипи, циментови стени, стабилни масивни мостове с голяма водопропускателна възможност и др.;
- избягване на строителство на жилищни, промишлени и селскостопански сгради в заливните и първа надзаливна тераса на реките в участъците с висока уязвимост;
- укрепване на старата и съобразяване на новостроящата се пътна инфраструктура, както и на електро-, газо-, нефто- и водопреносните съоръжения в районите с висока уязвимост от екстремни извалявания;
- отчитане при строителство на опасността от засилено ровинообразуване, както и предиспонирана от екстремните валежи свлачищна и срутищна дейност.

### **Литература:**

1. В е л е в, Ст. Климатът на България, С., 1990
2. География на България. Форком, С., 2002
3. Г е о р г и е в, М. Физическа география на България, СУ, С., 1991
4. К о л е в а, Е., Р. П е н е в а, Климатичен справочник-Валежи в България, БАН, С., 1990

5. К ю ч у к о в а, М., П. И в а н о в, М. С ъ б е в а. Климатичен справочник- Интензивни валежи в България, БАН, С., 1986
6. П е н к о в, И. Териториално разпределение на максималните за 24 часа валежи в Североизточна България по относителен критерий, Сборник доклади-научна конференция в памет на проф. д-р Д. Яранов, Варна, 2002
7. Т и ш к о в, Х., Д. В л а д е в, Потенциално опасни (рискови) валежи в България, сб."25 години Шуменски университет",Ш., 1999
8. Т е т о в с к и, М. Засушаванията в Североизточна България, Сб."Природни науки", Ш., 2004

# ХАРАКТЕРИСТИКА НА КЛИМАТИЧНИТЕ ЕЛЕМЕНТИ В РАЙОНА НА ОБЩИНА ПРОВАДИЯ ВЪВ ВРЪЗКА С ВЪЗМОЖНОСТТА ЗА ИЗПОЛЗВАНЕ НА ВЪЗОБНОВЯЕМИ ЕНЕРГИЙНИ ИЗТОЧНИЦИ

**Иван Александров**

*Шуменски университет “Епископ Константин Преславски”  
Шумен-9712, ул. “Университетска” № 115;  
ФХН, специалност “История и география”  
E-mail: ivan\_realmadrid@abv.bg*

## CHARACTERIZATION OF CLIMATIC ELEMENTS AT THE REGION OF PROVADIA IN THE LIGHT OF THE OPPORTUNITIES FOR USE OF RENEWABLE ENERGY SOURCES

**Ivan Alexandrov**

*University of Shumen “Ep. Konstantin Preslavsky”;  
Shoumen-9712; Str. “Universitetska” №115;  
E-mail: ivan\_realmadrid@abv.bg*

**Abstract:** Subject of the present study are the values of the climatic elements at the region of Provardia. Taking into account the results, it was made an attempt for characterization of the opportunity for use of some renewable energy sources like wind generators and photovoltaic systems.

There haven't been carried out any studies of the climatic and meteorological parameters and factors so far. Accidentally the values have been measured by the institutions, responsible for control over the environment and living conditions. There is also data for the parameters taken in the positioned close around Provardia stations for measuring the climatic elements that are comparable and

representative for the climate and meteorology of the territory of Provadia.

The studied region is located almost in the most eastern part of Bulgaria, in an area where the influence of Black Sea on the climatic features is significant (area of Black Sea climatic influence, sub area – North Black Sea). Typical for the region are mild winter, cool spring and summer and warm autumn.

The renewable energy resources of Bulgaria are gathering increasing popularity and gain better positions at the market in spite of the global decrease of investments in this kind of resources. Presently, the North Black Sea region is the only region with almost industrial quantities of wind energy production. The preliminary study of wind direction and speed shows that the region of Provadia is expedient for industrial production of wind energy, although the parameters are not as good as those at the North Black Sea region. According to us initially three small wind turbines (650 KW) can be put on the high hills of the Provadian Plateau.

Another possible energy solution for the region is building of condensation stations, taking into account the values of sun heat. These are stations that concentrate sun heat and produce electric energy through condensation technology like thermo-electric power plants and nuclear power plants. The use of solar systems by industry and households is an option, too.

**Keywords:** wind generators, photovoltaic systems, climatic elements, the region of Provadia,

През последните години твърде често общественото мнение бива ангажирано с големия инвеститорски интерес относно изграждането на ветроенергийни комплекси и соларни системи в Североизточна България. В момента делът на електрическата енергия, произвеждана от възобновяеми енергийни източници в България е малък, но се очаква истински бум на инвестициите в производството на “зелена енергия”.

Целта която си поставихме с настоящото изследване е:

- да се проведе анализ на климатичните и метеорологични параметри във връзка с възможността за изграждане на възобновяеми енергийни системи в района на Община Провадия.

Територията на община Провадия е с обща площ 517 875 dkr и обхваща град Провадия и още 24 населени места. Разположена е във Варненска област и граничи с общините Ветрино, Девня, Аврен, Долни Чифлик, Дългопол, Смядово, Шумен и Каспичан. Град Провадия е център на общината и е ситуиран в южната част на красивия Провадийски пролом на двата бряга на река Провадийска (в тази част поречието на река Провадийска представлява добре оформена клисура (пролом) между Провадийското, Кривненското и Добринското плата). Релефът е хълмисто-платовиден. Средната надморска височина е около 120 m. Площта на град Провадия е 17,59 km<sup>2</sup>.

Районът е с относително добре развита пътна мрежа и комуникации, сравнително ниско застрояване, характерно разделение на жилищни и промишлени зони, макар, че съществуват и зони със смесено използване. Град Провадия отстои на 46 km от Варна и на 54 km от Шумен.

Разглежданата територия се намира почти в най-източната част на България, в област с изразено влияние върху климатичните му особености от страна на Черно море (област на черноморско климатично влияние, подобласт северночерноморска). Характерна за района е сравнително меката зима, хладна пролет, прохладно лято и топла есен.

До този момент в общината не са провеждани системни наблюдения на климатичните и метеорологични параметри и фактори. Извършвани са инцидентни измервания от институциите, занимаващи се с контрол на жилищната и околната среда. Разполага се и с данни за параметрите в близкостоящи измервателни пунктове, които в определена степен са съпоставими и меродавни за климата и метеорологията на разглежданата територия.

Възобновяемите енергийни източници чийто потенциал е обект на нашето проучване са: слънчева радиация и вятър. Същите са част от климатичните елементи слънчево греене, вятър температура, валежи и др.

Вятър се нарича всяко движение на въздушните маси над земната повърхност. Предизвиква се от топлината на Слънцето и движението на Земята. Въздухът задвижва перките на ветро-

енергийното съоръжение Въртенето им води до директно производство на механична енергия. Тя може да се използва директно, или да се преобразува в електрическа. Енергийния потенциал на вятъра се определя от средногодишната му скорост на трета степен!

В сравнение със северното Черноморие делът на тихото време в нашият район (Община Провадия) е сравнително голям. Данните за вятъра в района от най-близките ХМС – Варна показват, че той се характеризира с относително постоянни и високи средномесечни скорости. На таблица 1. (виж приложение) е показана средната скорост на вятъра в месеци.

Средната скорост за годината е 3.6 m/s. По отношение на посоката преобладават северните (23.7%) и североизточните (21.2%) ветрове. Най-слабо изразено е проявлението на ветровете от югозапад (3.9%). Много висок за територията е делът на тихото време (53.6%) което по наше мнение би се отразило в някаква степен на общото производство на ел енергия от тези източници в района - табл.2.

При направената от нас обиколка по тъй наречения “Провадийски сърт” заемащ по голямата част от билото на Провадийското плато, достигнахме до извода, че ветрогенератори би могло да се монтират по високите северни части около селата Кривня, Равна, Неново. Като цяло тези мощности биха функционирали по добре по високите равнинни части на Общината включително и на Роякско плато, където силата на вятъра е с по-големи стойности. Дори и над малък хълм, с височина спрямо околния терен около 50 метра, скоростта на вятъра на хълма е 2-2,5 пъти по-висока, отколкото в равнинния терен около него ( при двойно увеличение на ветроскоростта, генерираната еленергия се увеличава 8 пъти, а при тройно - 27 пъти). Най-високите части на Провадийското плато се намират в северозападната му част където е най-високият му връх – Сакартепе 389 м. Но тази част попада извън рамките на Община Провадия. Същото понижава височината си на югоизток в частта си намираща се в проучвания район. Свързаното с него Роякско плато е с по-голяма надморска височина, но същото няма така заравнена билна част и би било неудобно за монтиране на голям



брой ветрогенератори. По негово протежение се намират селата Чайка и Рояк.

Тъй като по-голямата част от въпросните територии са заети със селскостопански земи, проблемът според нас би произтекъл от това да се намери терен върху посочените по-горе територии с оглед собствеността на земята и горския фонд. Затова е много важен внимателния избор на място за монтиране на всяка турбина.

Друг възникващ проблем е отношението на природозащитните организации към евентуален проект, тъй като част от района попада в Натура 2000 както и това, че в района гнездят защитени видове птици (Египетски лешояд) и същият може да повлияе отрицателно върху тях.

Един от неизчерпаемите източници на енергия е Слънцето с неговия неограничен потенциал, който поддържа живота на нашата планета от 5 млрд.г.

Слънчевата радиация е основен климатообразуващ фактор и главен източник на топлинна енергия. Нейното количество което постъпва в горния край на атмосферата се изчислява на около  $250 \text{ kcal/cm}^2$ . От това количество, от атмосферата се поглъщат  $39 \text{ kcal/cm}^2$  или 16%, а от цялата земна повърхност  $111 \text{ kcal/cm}^2$ .

Неограниченият енергиен потенциал който предлага Слънцето в нашата страна има променлива интензивност в зависимост от съответната географска зона и съгласно изследванията на БАН варира от 1400 до  $1700 \text{ kWh/m}^2$ . Навсякъде в страната, в това число и в Община Провадия слънцегреенето е подходящо за монтиране на соларни системи. Според дадената диаграма годишното слънцегреене в Общината е  $1300 - 1400 \text{ kWh/m}^2$ .

Приложените данни за слънчевата радиация и греене са за станция Варна и са представителни за територията на община Провадия.

Радиацията нараства с височината на слънцето и в часовете около обяд достига максималните си стойности. Тя е с по-високи стойности през летния период. От значение за прихода и разхода на слънчевата радиация е и прозрачността на

атмосферата, която в града понякога значително варира – таблица 3. Фотоволтаични системи могат да се разположат по високите открити части на Община Провадия. Поради факта, че самият Общински център се намира в дефиле ограден от високите скални корнизи на платото слънчевото греене е с по-малко часове и монтирането на такива системи в рамките на града е недотам ефективно поради голямата инвестиция и невъзможността за бързото и изплащане.

Не така стой проблемът обаче с така наречените слънчеви колектори който са значително по-евтини и с по-малка себестойност, и могат да се монтират от почти всяко домакинство.

Замърсяването на атмосферата в града особено през зимните месеци се отразява върху загубите от биологично активната част на слънчевата радиация. Газовете от двигателите с вътрешно горене и от промишлените и битови обекти интензивно поглъщат ултравиолетовата радиация. От друга страна токсичността на тези газове под действието на същата радиация нараства десетки пъти.

Температурите в района са характерни за областите с умереноконтинентален климат. Средногодишната температура е около 12 °С. Средномесечните температури винаги са над нулата, минималните рядко падат под  $-7 \div -8$  °С, а максималните средно са до около 27 °С .

За разглеждания район не разполагаме с данни за наличие на температурни инверсии, но имайки предвид големия процент тихо време (над 50%), характерните особености на местния релеф и топография считаме, че вероятността за наличие на инверсии е голяма.

Геоморфоложките особености на района при определени условия благоприятстват развитието на инверсии, при които е възможно задържането на замърсители на атмосферния въздух в приземния слой на град Провадия.

Валежите и влажността оказват съществено влияние върху качеството на атмосферния въздух като намаляват прахоотделянето.

Валежите в района са относително ниски – средната годишна сума на валежите за Провадия е 534 mm. Средната месечна сума на валежите /mm/ е приведена в табл.4.

Най-много валежи има през ноември и декември – главен зимен максимум и през май и юни – ранен летен максимум, а най-сухи месеци са март, август и септември. Според режима на валежите разглежданият район се отнася към област с добре изразен континентален ход на валежите.

Средната сезонна сума на валежите е както следва: зима – 133mm, пролет - 135mm, лято - 144mm, есен - 121mm. Това разпределение е благоприятно за намаляване на прахоотделянето през летния сезон /особено в началото му/.

В табл 5. са приведени данни за средния месечен и годишен максимален денонощен валеж /mm/, средноквадратичното отклонение /mm/ на максималния денонощен валеж /ст. Суворово/, средния брой дни с валеж, средната продължителност на максималния безвалежен период, средната месечна и годишна продължителност на валежите в часове. От нея се вижда, че средно 37% от дните в годината има валежи, но тяхната продължителност е сравнително малка /само 7,5% годишно/ и с 10% по-малко от средната часова продължителност на валежите за страната.

Средногодишната влажност на въздуха се колебае около 76-77%, като през лятото е най-малка /70%/, а през зимата - най-висока /82%/ -Табл.6.

Процентът на дните с облачност е относително нисък и е средно 5.5 дни месечно.Облачността преобладава основно през зимните месеци – Табл.7.

Мъглите в района са предимно през пролетния и есенен периоди, като по принцип не се задържат продължително.

### **Изводи:**

1. С оглед на това, че Община Провадия се намира в близост до областта на Черноморското климатично влияние, средните Януарски температури са по високи от тези във вътрешността на страната, а слънчевото греене е с по голям интензитет. Това обуславя особеното значение за целогодишната ефективност на соларните и фотоволтаични системи.

2. Като имаме предвид, че у нас слънчевото греене годишно надвишава значително средноевропейските показатели, то инвестициите в соларни фотоволтаични паркове, дори без никакви субсидии, са много изгодно капиталовложение. Ресурсът (слънчевото греене) е практически неограничен и напълно безплатен. Пазарът на продукцията (изкупуването на произведено електричество) е 100% законово гарантиран не само от държавата, но и от Европейските директиви. Всяко преносно и разпределително предприятие е длъжно приоритетно да присъединява централи произвеждащи енергия от ВЕИ. Енергията на директното и дифузното излъчване може да бъде използвана ефективно за загряване на битова топла вода както в град Провадия така и в селищата на общината както и за отопление на еднофамилни жилища, хотели, басейни и обществени сгради.

3. Друг извод който може да се направи от извършения анализ е, ако сравним случаите със силни ветрове ще видим, че в Североизточна България (в частност и Община Провадия) те са значително по чести, отколкото в останалите части на Северна България. При това най-силните ветрове се проявяват именно през зимния сезон и главно по морското крайбрежие. От всичко това следва, че инвестицията във ветрогенераторни станции в района на Провадийска Община е икономически рентабилна.

### **Литература:**

1. Иванов, П.- Разпределение на преобладаващия вятър в България. В: Проблеми на географията, 3, 1995.
2. Тишков, Х. Владев, Д.- Обща Климатология и Хидрология “ ПИК БЪЛГАРИЯ ” АД 2004.
3. Програма за опазване на околната среда – Община Провадия. 2004.
4. С., Бизнес – Екология, нвестия в развитието, 2 - 2009

## Приложение - Таблицы

(По програма за опазване на околната среда – Община Провадия 2004.)

Табл.1 – Средна скорост на вятъра по месеци

Месец	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
<b>Ср.ско рост m/s</b>	3.8	3.8	3.9	3.3	3.1	3.1	3.1	3.5	3.7	4.6	3.6	3.5

Табл.2 – Посока скорост и честота на вятъра

<b>Посока</b>	N	NE	E	SE	S	SW	W	NW
<b>Скорост m/s</b>	6.77	6.19	4.98	5.15	5.39	5.01	5.14	5.92
<b>Честота %</b>	23.7	21.2	8.3	15.1	7.6	3.9	7.6	12.5

Табл.3 – Слънчево греене и радиация по месеци

Месец	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
<b>Слънчево греене %</b>	29	31	32	41	48	57	68	69	59	48	31	62
<b>Слънчева радиация Kal/cm<sup>2</sup>day</b>	48	75	108	149	183	202	205	187	152	97	53	34

Табл.4 – Температура на въздуха

Месец	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
Температура °С - средна	1.2	2.5	5.1	10.1	15.4	20.1	22.6	22.4	19.0	13.9	9.1	4.0
- минимална	-10	-9.3	-4.9	1.0	6.4	10.9	14.0	13.7	8.4	3.7	-2.3	-7.1
- максимална	4.8	7.0	9.5	14.5	20.0	24.8	27.9	27.8	24.1	18.8	12.8	7.6

Табл.5

**Пояснение:** Показателите са както следва:

1 – среден месечен и годишен максимален денонощен валеж /mm/;

2 – максимален денонощен валеж /mm/;

3 – среден брой дни с валеж;

4 – средна продължителност /дни/ на максималния безвалежен период;

5 – средна месечна и годишна продължителност на валежите /часа/.

Пок	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	год
1	12	10	11	15	18	24	27	21	19	17	16	14	47
2	40,0	23,1	32,0	58,1	48,2	63,2	68,5	92,5	118,8	49,0	50,0	42,9	118,8
3	14	14	13	13	13	12	9	7	7	9	12	13	136
4	10	9	11	10	10	9	12	13	16	14	10	10	-
5	91	84	77	58	49	34	24	20	29	42	70	78	656

Табл.6 – Влажност на въздуха

Месец	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
<b>Влажност</b> %	82	80	78	78	78	74	70	70	73	76	80	82

Табл.7 – Облачност

Месец	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
<b>Обща облачност</b>  <b>брой дни</b>	6.9	7.0	6.9	6.3	5.9	4.7	3.0	2.8	3.8	5.5	7.0	7.0

Табл.8 – Месечна сума на валежите

Месец	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
<b>Валеж</b>	41	38	31	44	60	64	46	34	32	38	51	53

# ОЦЕНКА НА ЛАНДШАФТА КАТО СРЕДА ЗА ОТДИХ И ТУРИЗЪМ В СИМИТЛИЙСКА КОТЛОВИНА

**Живка Влагова Годорова**

*e-mail : j\_vladova@abv.bg*

**Резюме:** Ландшафтът способства за формирането на местните култури и той е основен компонент на европейското природно и културно наследство ,допринасящ за човешкото благоденствие и консолидиране на европейската идентичност. Симитлийската котловина в долината на Струма е от добрите екологични зони в Европа но не е обособена като туристическа локализация. Недостатъчно е оползотворен потенциала на минералните извори и екопътеките .

**Abstract:** The main question of the sustainable functioning of landscape parks is the one about their attractiveness and the interest of visitors. The landscape contributes to the formation of local cultures and is a basic component of the European environmental and cultural heritage which conduces to human prosperity and consolidation of the European identity. The Simitly kettle, which is situated in the valley of the Struma River, is among the good ecological zones in Europe, but it is still not established as a tourist destination. The potential of its mineral water springs and the creation of ecopaths has yet to be utilized.

**Ключови думи:** ландшафт, туризъм, екология и др.

Основен въпрос за устойчивото функциониране на ландшафтните паркове е този за тяхната атрактивност и свързаният с нея посетителски интерес.

В България съществуват достатъчно места с несъмненна комплексна атрактивност при слабо изменена природна среда. Нещо повече отдавна е налице категорична и безспорна тенденция за постепенно и трайно намаляване на антропогенното



натоварване, има се предвид видимото намаляване на селскостопанските дейности.

Задачата на тази разработка е да се оцени ландшафта като среда за отдих и туризъм.

От гледна точка на атрактивността и бъдещото изграждане на паркова територия се очертават няколко териториални микросъчетания на различни силноатрактивни ландшафти/САЛ/. Те са своеобразни възли в които се заостря интересът и вниманието на посетителите.

Симитлийската котловина се намира в средната част от поречието на р.Струма. Релефът е подчертано планински. Часта от Рила и Пирин, разположена източно от Струма е силно пресечена и със стръмни наклони. Западно от Струма, където се издигат планините Влахина и Малешевска, се спускат силно разчленени склонове. Разнообразието на надморските височини дава възможност за организиране и провеждане на едnodневни туристически преходи по определени местни маршрути.

Изключително природно богатство са минералните извори с температура от 20 до 63 градуса. Водата е алкална, сулфатно-натриева и флуорова с минерализация около 0,5 -0,6 г/л. Наличието на тези минерални извори дава възможност за лекуването на заболявания на двигателния апарат, на периферната нервна система, кожни и др. заболявания. Лечебните им свойства са широко известни.

За развитие на туризма значение има и климата. В климатично отношение района е проучван от Л. Събев и Св. Станев. Причислява се към континентално –средиземноморската област на Южнобългарската климатична подобласт. През най-топлите летни дни температурата достига до 40 грС, а при силни застудявания през зимата пада до минус 15 -18 гр С. Снежната покривка в ниските части рядко се задържа повече от 15 -20 дни, а лятото е слънчево и горещо. Меката зима и редките дни с отрицателни температури са подходящи за климатолечение. Най-подходящ е периода от юни до септември, когато могат да се провеждат водни, въздушни и слънчеви бани. Те са обективна предпоставка за изграждане на модерен лечебно-оздравителен комплекс с целогодишно ползване.

Реките са част от водосборният басейн на р.Струма. Обикновено имат стръмни и тесни корита , които се разширяват в долните части.Р.Сушичка образува множество скални прагове които са атрактивни и са естествена природна форма.Теченията на реките са зарибени с мряна ,балканска и американска пъстърва ,но обект на спортен риболов е най- вече Струма,където не са редки сполуките при улов на кефали ,шарани и сомове тежащи до 10-15 кг. Условиата за риболов са много добри и това е възможност за отдих в естествена природна среда.Разширенията в устията на притоците и заливната тераса на р.Струма са място за къмпинг ,за отдих и почивка.

Интерес за природолюбителите предизвикват трите вековни черни бора, намиращи се в м.Трите бора, старите кестени в м.Югодо и голямата бяла топола в землището при Мечкул.

Планините-Рила, Пирин, Влахина и Малешевска оформят границите на котловината. Преобладава планински и полупланински релеф.

В централната част по поречието на р.Струма са разположени шест от селищата.

Симитли има възлово транспортно значение. u1055 През него се осъществяват пътни връзки по направления: Разлог ,Банско, Драма; Сандански, Кулата, Солунq Атина –основни европейски коридори. Перспективна възможност е свързването с Р. Македония при Сухострел –Пехчево.Този трансграничен пункт ще позволи природолюбителите да разширяват маршрутите си ,но и е опасно дали големият брой туристи няма да промени естественият ландшафт .

Освен природни форми се срещат и антропогени форми ,които също са интересни за посещение от природолюбители. Има възможност за организиране и провеждане на туристически маршрути през естествени лантшафти за посещение на антропогени форми.

В околностите на с. Крупник има останки от средновековна крепост с кула ,зидове и части от път . Останки от римски път и трако –римско селище се срещат в с. Полето.Участъкът от трако- римския път е свързвал Централна Европа и Подунавиеето със Средиземноморието. Останки от

средновековна крепост ,известна като Римска стена се срещат в околностите на гр. Симитли.

В дебрите на планина Влахина е разположен един от символите на региона –Тросковския манастир. Той е построен преди известният в цял свят Рилски манастир и представлява туристическа атракция. В близост до храма се намират грандиозните скални комплекси наречени Коматински скали и морените. Интересна е природната забележителност “Момина скала”.Тя представлява скална пирамида от гранит висока около 24 м. С площ 1 ха.

Оградните планини са част от Националните паркове “Пирин “ и “Рила”, където разнообразието на животински и растителен свят е изключително .

Растителността е представена от широколистни ,смесени и иглолистни гори, което увеличава видовото разнообразие и е благоприятно за развитието на туризма. Видовото разнообразие на горите е голямо. Те са богати на гъби ,билки ,малини, ягоди ,които могат да се събират от туристите .Наличието на полянки внася голямо разнообразие и е възможност за пикник.Бреговете на Струма дават възможност за растеж на люляк,ясен ,по стръмнините се срещат дървовидна хвойна, драка и елша.хрстовидните растения са представени от шипка, къпина и малина.

Животинският свят е разнообразен.В планините се срещат мечки ,диви свине ,сърни, лисици и вълци.В котловината зимуват врабци ,гъгътки,гълъби ,соколи ,косове ,яребици и дроздове а запролети ли се , към тяхната гълчава се добавя и приятното чирикане на славеи и писукането на лястовици.

Съхраненият природен ландшафт в Симитлийската котловина е възможност за отдих и туризъм в екологични условия. Котловинното дъно е изходен пункт за местността “Предела “,парковете и екопътеките за връх Пирин.Гледката откриваща се от вр.Пирин надминава очакванията, вижда се огромният масив на Родопите на изток,на юг блести в мрамори и гранити Северен Пирин ,на север се изправя Рила ,на запад в гори тъмнеят планините Малешевска и Влахина.

Пешеходният туризъм е предизвикателство и възможност за формиране на екологично възпитание и култура. Запазената природа и бит на населението създават отлични условия за развитието на селския туризъм. Съхранените традиции и обичаи на населението в района допълват интереса към възможностите за отдих и туризъм. Ловно стопанство “Предел” разполага с леглова база, добре развити пътни артерии и развива ловен туризъм. Полагат се грижи за бозайниците, пернатият дивеч и хищниците.

Симитлийската котловина в долината на Струма е от добрите екологични зони в Европа но не е обособена като туристическа локализация.

Недостатъчно е оползотворен потенциала на минералните извори и екопътеките.

На юг от котловината е Кресненският пролом-скалист комплекс с отвесни стени и скални местообитания. Кресненският пролом /Кресненско дефиле/ е от важните територии за опазване на биоразнообразието. Тук минава границата между средноевропейския и средиземноморски климат заради което на това място се срещат много растения и животни включени в Червената книга на България и на света.

Ландшафтът има важна роля сред общественият интерес в културната, екологичната и социалната сфера, и представлява благоприятстващ икономическата дейност ресурс, чиято защита, управление и планиране може да допринесе за създаването на трудова заетост. Ландшафтът способства за формирането на местните култури и той е основен компонент на европейското природно и културно наследство, допринасящ за човешкото благоденствие и консолидиране на европейската идентичност. Ландшафтът е значима част от качеството на живот на всички хора живеещи в градски и селски райони, в западнали и благоденстващи райони, в райони с призната природна красота.

Съгласно подписаната от България Европейска конвенция за ландшафта/2000/, “ландшафт” е зрителино възприеманат от човека площ, или част от природна, селска, градска или извънградска територия, обликът на която е резултат от действието или взаимодействието на природни и/или човешки

фактори. Ландшафтът е едновременно среда и културно-естетическа рамка ,своеобразен декор или фон ,за упражняване на екотуризъм ,при това с основно значение за удовлетворяване на най-важните изисквания н потребителите на екотуристически услуги.

Съществуват два типа ландшафти – природен/естествен/ и антропогенен/създаден от човека/Между двата типа съществуват преходни типове в зависимост от степента на човешката намеса.Определена група ландшафти се дефинират като културни ландшафти.Те се отличават със значителна човешка роля във формирането им ,която обикновено свидетелства за историческото развитие на човешкото общество.

В Симитлийската котловина са налице и двата типа ландшафт. Наличието на множество планини , около нея и реките могат да превърнат котловината в предпочитана туристическа дестинация. Тук могат да се практикуват различни видове туризъм , но най-вече трябва да се залегне на устойчиво развитие в сферата на балнеоложкият туризъм , еко-туризма, орнотоложкият туризъм ,ловния туризъм а в планините на ски туризъм. Не на последно място може да се развие и културен туризъм, поради археологическите паметници.

Симитлийската котловина се характеризира с голямо ландшафтно разнообразие, което се дължи на специфичното съчетание на основните природни компоненти и културно историческите обекти на територията. Ландшафта като среда за отдых и туризъм в Симитлийската котловина е много добър – съхранена природна среда ,сравнително чист екологичен район ,модерно горско стопанство и рибовъдство ,съхранени традиции и обичаи .Природните и културни дадености обезпечават развитието на отдиха и туризма .

### **Литература:**

1. Бъчваров,М.,Тончев Ц. –Основи на туризма ,С,1996.
2. Гълъбов,Ж..Мишев К.,Попов Вл. –Терасите по долината на р.Струма между Кресненския и Рупелски пролом.БАН 6.23-41

3. Сандански Б. Симитли -медицина и физкултура
4. Воденска М.-Оценка на природните курортно-туристически ресурси в селищните системи на Благоевградски окръг
5. Програма за опазване на околната среда на община Симитли 2007-2013
6. Петров П.Ландшафтно райониране на България ,год на СУт.71 С
7. Димитров З. Климатология на България .С.1979

# АКТУАЛНИ ПРОБЛЕМИ НА ТУРИЗМА В БЪЛГАРИЯ И ПОДХОДИ ЗА ТЯХНОТО РЕШАВАНЕ

**Дончо Дончев**, Милен Пенерлиев

*Шуменски университет “Епископ Константин Преславски”  
Шумен-9712, ул. “Университетска” № 115;  
[penerliev@yahoo.com](mailto:penerliev@yahoo.com)*

## CURRENT PROBLEMS OF TOURISM IN BULGARIA AND APPROACHES FOR THEIR SOLUTION

**Doncho Donchev**, Milen Penerliev

*University of Shumen “Ep. Konstantin Preslavsky”;  
Shoumen-9712; Str. “Universitetska” №115;*

**Abstract:** This article examines some contemporary issues in tourism development in Bulgaria. Indicate its shortcomings. Characterized ways to solve them. During the crisis, weaknesses in the tourism industry stand out even more brightly. Tourism should be developed in a previously outlined strategy, which give way to solve important problems.

**Keywords:** tourism, problems, solutions, strategy

Туризмът в света през последните години се оформя като водещ стопански отрасъл, следван от автомобилостроенето, електрониката и електротехническата промишленост. В България след 1989 г. последните три отрасли практически не съществуват. Разчита се на стопанския туризъм. Последният, за да просперира, би следвало да се ръководи и контролира от държавата, чрез специализирани държавни органи. Това не монополизира отрасъла, но е добре от гледна точка на разработването на единни маркетингови и рекламни стратегии. Държавата, както от всички стопански сфери, абдикира и в

областта на туризма. Прави безуспешни опити за ръководство чрез Агенцията по туризъм и да се намесва в дейността на този стопански отрасъл. Тя всъщност не е в състояние да извършва методическо или административно ръководство, тъй като едва 2 % от материално-техническата база (МТБ) на туризма е държавна собственост. Независимо от това, дефакто пряко или косвено в туризма на страната са заети около 240 хил. д., а приходите от туризъм надхвърлиха 2 млрд. долара. За да се увеличи броя на чуждестранните туристи и приходите от тях, страната разчита предимно на Българското Черноморско крайбрежие (БЧК), където се оформи един туристически суперрегион за условията на България<sup>3</sup>.

Пределно ясно е, че чуждестранните туристи посещават България заради Българското Черноморско крайбрежие – предимно в големите курортни комплекси „Слънчев бряг” (с Несебър), гр. Свети Влас и с. Равда с общо 70 хил. легла, „Златни пясъци” с Варна и к.к. Константин и Елена с общо 70 хил. легла, к.к. Албена, к.к. „Елените”, ваканционно селище „Дюни”, градовете Поморие, Созопол, Приморско, Царево и Каварна. Значително по-малък е броят на чужденците, посещаващи зимните ни курорти Боровец, Пампорово, Банско и др.

България не може да се похвали с такива екзотични курорти като „Копакабана” (Рио ди Жанейро), „Уайкики” (Хавай), „Канкун” (Мексико), „Голд Коуст” (Австралия), „Негрил” (Ямайка), „Саут бийч” (Флорида), „Бордкай” (Филипини), „Тенерифе” (Испания), островите Бора Бора, Кофифи Дон и др. Те се очертават като най-скъпите морски дестинации в света. Българските плажове привличат туристи предимно от средната класа.

Развитието на туризма в България зависи от редица фактори, най-важни от които са демографският, икономическият, социално-психологичният, екологичният и др.

Населението на страната намалява с най-бързи темпове сред останалите страни в ЕС. Дължи се предимно на

---

<sup>3</sup> Дончев, Пенерлиев. Относно туристическото райониране на България, сп. Проблеми на географията, 2008.



отрицателният естествен прираст (-5‰ за 2007 г.) и механичен прираст при само 9.8 ‰ раждаемост и 14.5 ‰ – смъртност. Населението подтрудоспособна възраст е едва 14.5 ‰, в трудоспособна възраст – 63 ‰, а в надтрудоспособна – 22.5 ‰. През 2007 г. на едно семейство се падат 1.42 деца (в т.ч. 1.35 деца в градовете и 1.62 деца в селата)<sup>4</sup>. Силно намалява броят на жените във фертилна възраст. Нараства делът на семействата, живеещи на семейни начала. В тях по правило броят на децата е по-малък. Докато в ЕС детската смъртност<sup>5</sup> е 4.1 ‰, то тя в България е 10.4 ‰. По този показател отстъпваме само на Румъния от страните-членки в Съюза. През периода 1990 – 2007 г. между 700 хиляди и 1 милион български граждани са емигрирали от страната. Най-много са те в САЩ, Канада, Испания и др. По различни оценки близо 20 хил. души годишно напускат страната<sup>6</sup>. Негативните демографски тенденции влияят върху стопанския туризъм в следните аспекти:

- Липса на квалифициран млад персонал в туристическите обекти;
- Липса на младо население, което да се занимава с туризъм в местата подходящи за селски екотуризъм;
- Обезлюдяване на цели региони, което пречи на развитието, устройството и поддръжката на антропогенните и природни туристически ресурси и развитието на цели дестинации (напр. Странджа, Краището и др.)<sup>7</sup>
- Емиграцията засяга най-вече младото население на страната (до 29 г.), което е образувано вкл. и в сферата на стопанския туризъм.
- Социално-психологическата нагласа на българските граждани е да имат по едно дете. Това ще доведе до намаляване на членовете в едно семейство. По този начин ще нараства

---

<sup>4</sup> Статистически справочник, 2008, НСИ, С., с. 10-13

<sup>5</sup> Броят на починалите деца до 1 година след раждането.

<sup>6</sup> Попова, Ек., Двайсет хиляди души годишно напускат страната, в.Капитал, 28.06.2008, с.3-8.

туристическото търсене от по малобройни семейства<sup>7</sup>. Това влияе на разпределението и устройството на настанителната база.

- Увеличаването на туристите в пенсионна възраст ще доведе до повишаване търсенето на мляк, но качествен туристически продукт. Ще се засили интереса към балнеологията за туристите в пенсионна възраст.

Развитието на туризма в голяма степен зависи от удобни пътно-транспортни и съобщителни средства, особено от автомобилен транспорт. Това предполага бързо и удобно пътуване до съответните туристически дестинации. Ето защо е наложително бързо изграждане на автомагистралите, както и реализирането на проектираните за България еврокоридори. Това налага бързо и ефективно усвояване на средствата по еврофондовете. За изграждането и модернизиранието на пътищата на страната са отпуснати 1891 млн. долара през периода 1998 – 2006 г. оказва се, че България е единствената страна- членка на ЕС, в която през посочения период са построени само 140 km магистрала. Двете най-големи магистрала „Тракия“ и „Хемус“ „излязоха“ от силно пресечните терени и изграждането им е свързано с построяването на сложни пътно-транспортни съоръжения от типа мостове, тунели, виадукти и др.

Морските ни летища са с ограничен капацитет. Свръхнатоварването през летните месеци прави престоя и чекирането на морските летища много дълго. Обслуженит пътници през 2007 г. на всяко от тях е близо 2 млн. души. Това са туристи концентрирани предимно през месеците юни-август.

В развитите страни предвижването на туристи със жп транспорт е нормално явление и заема съществен дял в превоза на пътници. В България това не е така предвид износената и морално остаряла инфраструктура и превозни средства. Този вид транспорт е евтин и масов и с него се предвижват най-вече български туристи в ниски доходи.

---

<sup>7</sup> Подр. Вж. Ракаджийска, Св. Европейски перспективи на българския туризъм, В: Европейски перспективи на националното стопанство, Варна, 2005.

България понастоящем не разполага с големи туристически пристанища за круизни кораби и яhti. По тази причина акостирането на българския бряг на подобни кораби е по-скоро екзотично събитие, отколкото част от европейски и световни круизни пътувания.

Предвид развитието на туризма инфраструктурата на страната следва да се развие в следните направления:

- Изграждане на нови, модерни и с повишен капацитет на летища;

- Подобряване на пътната инфраструктура и то най-вече към конкретни природни и антропогенни туристически обекти разположени извън населените места. За пример можем да посочим увеличението на броя на туристите в Перперикон със 150 % след изграждането на пътна отсечка до този обект;

- Подобряване условията за пътуване в жп транспорта и изграждане на скоростни отсечки, които да съкратят пътуването до морето от градовете в Западна България;

- Изграждане на повече площи за паркиране в големите курорти предвид предвижването на румънските туристи предимно с личните си автомобили;

- Подобряване качеството на обслужване и сигурността във всички видове транспорт.

- Разкриване на автобусни линии до конкретни обекти за туризма в малко заселени и развити кътчета в България.

В света продължава да намалява интереса към ваканции, които предлагат само море и слънце. Нараства търсенето на балнео-, спа и фитнес туризъм, както и на маршрутно-познавателния, на селския, на екологичния туризъм. България твърде сериозно изостава в предлагането на такива алтернативни форми на туризъм, главно поради мудност в действията на БАСЕТ и БААТ. След 1989 г. маршрутно-познавателния туризъм сериозно изостава. Дължи се на слабата рекламна дейност на Агенцията по туризъм, на съществената промяна в състава на чуждестранните, особено на руските туристи.

Нарастването на общото и специално образование в подрастващите поколения в световен мащаб ще наложи повишаване интереса на чужденците към българската история,

култура, археология, изкуство, традиции. Това предполага по-добра образованост на хотелиери, ресторантьори и туроператори. Това ще отвори пазарна ниша за малки образователни институции, които по различни проекти към ЕС (напр. действащата сега Оперативна програма „Човешки ресурси“) да предлагат допълнително обучение в тази насока.

Голф спортът е приоритет за богатите. Самите голф игрища са доста скъпи и като изграждане, и като поддръжка. В страната функционират голф игрищата при Ихтиман, Равно поле и Сливен. Предвижда се техният брой да нарасне до 23, като основната част ще бъдат по долината на р. Места (Голф клуб „Ibar“, „Razlog valey“, „Kulino ski and golf“, „Pirin golf holiday club“ и др.) и по р.Струма („Rila golf“). Около София също така се оформя център на голф туризма (Кътина, Правец, София, Ихтиман). Голям център ще се оформи и Северното черноморско крайбрежие с голф терени край Каварна, Балчик и Шабла. По преценка на различни специалисти на страната са нужни поне 50 голф игрища. Все пак това не бива да се приема като алтернатива за българския туристически отрасъл. По различни оценки в България голф практикуват около 200 голфъри, а повечето спортисти са чужденци. Капиталовложенията в едно игрища с 18 дупки надхвърля 8-10 млн. евро, а поддръжката му е в размер на 30-40 хил. евро месечно. Не по малко важно е към терените за голф да има отлична настанителна база, понякога е нужно конгресни зали или терени за волейбол, конна езда и други съпътстващи спортове.

Съществен недостатък на българския туризъм е липсата на взаимодействие между централната власт и общините и кметствата. Неспазването на законовата уредба особено от бизнесмени доведе до безразборно застрояване на туристическите обекти, както по черноморското ни крайбрежие, така и по зимните ни ски центрове. Не по малко важен е въпросът за стопанисването на имотите и природните феномени. Така например пещерите са изключителна държавна собственост. По-добре би било те да са общинска такава, поради факта, че на по-ниско ниво заинтересоваността от правилно планиране, устройство и експлоатация е по-голяма, предвид реалните

приходи от туризъм, които могат да се вляят в местната икономика.

Взаимоотношенията турист-местен жител са сериозен психологически проблем. Все още на чужденеца се гледа като на източник на забогатяване за местните жители и на обслужващия персонал. Допуска се комерсиализация на занаятите, изкуството, културата и изкуството. Съществен момент е пренасищането с туристи в малките селски дестинации. Тогава местното население се настройва отрицателно към чуждестранния турист заради притесненията относно заличаване на собствената му автентичност и бит<sup>8</sup>.

Основната част от обслужващия персонал в туристическите места е с ниско професионално образование и езикова култура. Това води до затруднения в обслужването и общуването с чужденците. По тази причина и по причини от организационен и икономически характер в нашите туристически дестинации се предлагат значително по-малко основни и допълнителни туристически услуги. Страната все още е далеч от водещите туристически фирми Холидей Инс, Мариот корп., Шератон, Хилтън и др. Стига се до там самите хотелски вериги да развиват свои обучителни центрове предвид ниската квалификация на персонала си (напр. Хилтън, гранд хотел София и др.). Основно в образованието на туристическите кадри следва да се:

- засилят връзките между туристическия бранш и Университетите;
- засилил практическия характер при обучението в спец. „Туризъм“ в Университетите;
- прилагат съвременни методи на преподаване и увеличаване на броя на практиките в учебните планове в специалността;
- канят мениджъри от хотелиерския, ресторантьорския и туроператорския бизнес като лектори с оглед засилване на практическия характер на обучението;

---

<sup>8</sup> Воденска, М. 2001. Икономически, социални и природни влияния на туризма, УИ „Св.Кл. Охридски“.

- самите туристически фирми да имат възможност да поръчват обучение на Университетите с кадри, които са им необходими, както и да имат възможност да влияят на структурирането на Учебните планове.

Огромните туристически хотели, мотели и друга „тромава” настанителна база, изградена при социализма, вече е амортизирана. Тя не е привлекателна. Във водещите туристически страни хотелиерите се ориентират към изграждане и оборудване на малки, но луксозни хотели от типа семейни къщи за гости. България по този начин на свръхзастрояване тепърва ще усети негативните тенденции от това.

Разполагането на настанителна база и заведения за хранене в близост до природни и антропогенни туристически обекти трябва да бъде задължителна дейност на съвременното туристическо общество.

Разходите, които прави един турист в туристическите дестинации може да бъдат определени като преки и косвени. Преките разходи са задължителни за всеки турист. Косвените разходи в много голяма степен зависят от състоянието на сувенирната индустрия, която при всички случаи трябва да бъде с тематика от туристическия обект или дестинация. Примери в това отношение има твърде много – Париж, Рим, Виена, Атина, Хонконг, Тайланд, Хавайски острови и др. В България сувенирната индустрия е в своя зародиш. Липсва инициатива и творческо мислене. Последните години се увеличиха творческите прояви за демонстрация на традиционни български занаяти (м.август – панаир на занаятите в Жеравна, 10-20 август – Панаир на занаятите във Варна, м. септември – Панаир на занаятите в „Етъра” и др.), но те не са свързани по никакъв начин с презентирането им пред туристи. В тази връзка за засилване делът на косвените приходи от туризма следва да се:

- даде тласък в развитието на занаятите по места;
- засили анимационната дейност в курортите, където туристите са склонни да харчат допълнителни средства;
- да се засили участието на туристите пряко в селскостопански или производствени дейности, което повишава добавената стойност на продукта;

- стимулират селските стопани да предлагат екологично чисти храни в екоопаковки, чиято цена е неколкократно по-висока от тази в традиционната търговска мрежа (т.нар. organic продукти);

- засили ролята на сувенирната индустрия и атрактивното и предлагане.

Както във всички туристически дестинации, така и в България, туризъм оказва положителни и отрицателни икономически, социални и природни влияния<sup>9</sup>. Международният туризъм в повечето случаи оказва положително влияние върху живота на местното население, на приходите му, на културата и околната среда. Съществува несъвместимост между туризма и замърсена околна среда. Наред с това се появяват и редица негативни явления като престъпност, проституция, промени в езика, културата и др. В много случаи туризмът води до промени на структурата на стопанството в дадения регион или област. Туризмът следва да се развива поради следните положителни икономически влияния:

- нараства делът на обслужващата сфера, за сметка на селското стопанство;
- увеличава се делът на образованите специалисти;
- дава се тласък в развитието на социалната инфраструктура;
- засилва се обемът на търговията;
- подобрява се транспортната инфраструктура и др.

Съществува сериозно несъответствие между броя на туристите-чужденци и приходите от техния престой в страната. Дължи се все още на малкия брой ношувки, падащи се на 1 чужденец. През 2000 г. средният престой на един чужденец в страната е 1.05 ношувки, а през 2007 г. – 1.55 ношувки. Независимо от това приходите от ношувки и престой в страната все още е нисък. Очевидно продължава да действа японския девиз „Пет страни за шест дни“. Това важи с особена сила за Балканските страни, които са малки по територия и се разглеждат

---

<sup>9</sup> Воденска, М. 2001. Икономически, социални и природни влияния на туризма, УИ „Св.Кл. Охридски“.

за кратко време. Ето защо за повишаване ефективността в туризма в това направление може да се:

- предлагат общи Балкански туристически пакети;
- да се съставят туристически маршрути в пограничните райони за уикендите или празничните дни (напр. Варна – Дуранкулак – Констанца; Перперикон – татул – българските места в Одрин, Турция; Рупите-Сандански-Солун; Русе-Букурещ и мн.др.);
- засилване на туристическото предлагане за дестинации по р.Дунав и посещение на редица балкански градове;
- разширяване на Балканския регион в един Балканско-Черноморски туристически макрорегион с предлагане на туристически пакети и по Черноморските туристически курорти.

Съществен проблем е туристическото райониране на страната. Това е важен въпрос с оглед открояване на развитите и развиващите се туристически райони. Изучаването на добрия опит на първите и негативните тенденции във вторите дава ясна визия за стратегическото развитие на стопанския туризъм като водещ отрасъл.

През 1970 г. проф. Бъчваров<sup>10</sup> изрази своето мнение и виждане относно формите на териториална организация на туризма. На мнение е, че в България съществува възходящ ред туристически микрорайон, туристически подрайон, туристически район. Очертава 4 туристически райони: Черноморско, Софийски, Централен и Рило-Пирински. Пет години по-късно той прави ново туристическо райониране, като очертава два формиращи (Черноморски и Софийски) и четири формиращи се (Централен, Горнотракийско-Родопски, Северозападен и Пирински) туристически райони. През 1982 г. той внася известни корекции, като поделя Централния формиращ се туристически район на два района – Средностаропланински и Средногорски.

---

<sup>10</sup> Станков, Г., М. Воденска, Х. Тишков, М. Бъчваров, П. Еврев. География на отдиха и туризма в България, С., Наука и изкуство, 1985, с.189.



Определя Пловдивско-Западнародопския като формиран туристически район. Очертава 17 туристически подрайона и 5 туристически микрорайони (Русенски, Шуменски, Плевенски, Сливенско-Котленски и Хасковски).

Опити за туристическо райониране в тези години са правени и от други автори – проф. Л. Динев, колектив от Института по туризъм към Комитета по туризъм и др.

През 1989 г. наред с политическите, настъпиха и стопански промени, които сериозно засягат туризма. БЧК и зимните курорти Боровец, Пампорово, Банско продължават да се развиват с изпреварващи темпове. По този начин туристическите райони, определяни преди като развиващи се, се казват в по-горна категория – развити.

Чрез анализ на данните за развитие на туризма през 2000 и 2006 г. се вижда, че в страната преобладава ваканционния туризъм през алтернативните му форми. Използването на такива синтетични икономически показатели като брой легла в средствата за подслон на 1000 km<sup>2</sup>, на 1000 жители, относителен дял на леглоденонощията, на реализираните нощувки, туристически интензитет и други, авторите на този доклад стигнаха до изводи относно реалната нужда от ново туристическо райониране на страната<sup>11</sup>.

Статистическия анализ на данните показва свръх концентрация на туристическо предлагане във всякакъв смисъл в Българското черноморско крайбрежие. Този район се очерта като туристически суперрегион. Освен Софийско-Кюстендилския и Пловдивско-Западнародопския формиран туристически райони са Средностаропланинският и Рило-Пиринският.

Средногорският и Северозападният формиращи се туристически райони се развиват с умерени темпове в областта на туризма. При новите икономически условия, по наше мнение, се оформят два нови формиращи се туристически райони: Придунавски и Източнородопски.

---

<sup>11</sup> Дончев, Пенерлиев. Относно туристическото райониране на България, сп. Проблеми на географията, 2008.

Придунавският формиращ се туристически район е „северната порта” на България през която идват туристи от Централна и Източна Европа.

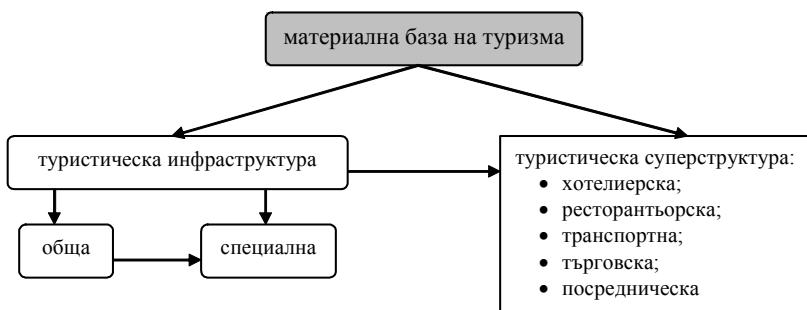
Източнородопският формиращ се туристически район се утвърди като голям археологически район с множество находки от тракийско, римско и византийско време. В него ще доминира маршрутно-познавателния и културен туризъм.

В Черноморския суперрегион са формирани две туристически зони: крайбрежна и вътрешна. Крайбрежната зона включва 16 общини, които са с пряк излаз на черноморския бряг, както и двете общини на град Добрич. В нея основно се реализира морски туризъм. Вътрешната туристическа зона изпълнява роля на хартланд на крайбрежната зона.

Извън пределите на туристическите райони са формирани няколко туристически микрорайони. Това са Плевенски, Шуменско-Преславски и Ямболски туристически микрорайони. В първите два микрорайона доминира маршрутно познавателния и културния туризъм. Ямболският туристически микрорайон изпълнява транспортно туристически функции.

Общата рекреационна площ на България заема 40 хил. km<sup>2</sup> (36 % от територията ѝ). Съотношението планински към морски територии е 95.6 : 4.4 % с капацитет на населението 2.4 млн.д. (860 хил. за морски туризъм и 1.5 млн. – за планински).

За правилното реализиране на туристическия продукт са нужни финансови средства и целенасочена туристическа политика. Материално-техническата база е един от елементите на туристическия продукт, който акумулира най-много финансови средства за поддържане и развитие на дестинациите. Въвеждането на понятията суперструктура и инфраструктура цели разграничаването на общото от специфичното. Критерият е функционалното предназначение и формира най-същественото групиране на елементи в материално-техническата база в туризма (фиг.1).



Фиг.1. Структура на материално-техническата база в туризма  
(по М. Нешков и др., 2001)

Суперструктурата обхваща материалните елементи, без които не може да се създаде туристически основен продукт. В нея се включват средствата и местата за настаняване, заведенията за хранене и развлечения, търговската мрежа и др.

Броят на курортите в България е 143. От тях 28 са морски, 58 – планински и 57 – балнеоложки. Освен това страната има 178 селища с изявени туристически функции, в т.ч. 23 морски, 41 балнеоложки, 44 планински, 66 познавателни центрове. От морските курорти най-големи са Варна (със Св. Константин и Елена и Златни пясъци) с общо 57 хил. легла, Несебър със Слънчев бряг, Свети Влас и Равда с общо 57 хил. легла, Балчик с к.к. Албена с общо 20 хил. легла. От планинските курорти водещ е Банско с близо 15 хил. легла, Боровец с 4 хил. легла и др.

В България през 2007 г. заети в хотелиерството и ресторантьорството са 110 хил.д. (НСИ, 2008). Други 160 хил. са заети косвено като работещи в сферата на съобщенията, хранително-вкусовата индустрия, транспорта, селското стопанство и др. Така общо около 270 хил.д. работят в сферата на стопанския туризъм.

Приходите от туризъм нарастват до 2.3 млрд. евро (2007), което е около 10% от БВП. През 2007 в страната функционират 3300 средства за подслон, от които 1526 хотела, 15 къмпинга, 127

туристически хижи и 1632 други средства за подслон. Общо тези средства за настаняване разполагат с 273.3 хил. легла. От тях близо 84 % са в хотелите, 6.7 % - в къмпингите, 3% - в хижите и 6.3 % - в други средства за подслон. Близо 98% от средствата за настаняване са частна собственост. От настанителната база 74% е концентрирана в Черноморския туристически суперрегион. Средната използваемост на базата е едва 40%, а за черноморските ни курорти тя достига до 73 %.

От данните по-горе е видно, че настанителната база за туризъм е крайно неравномерно разпределена по територията на страната. В таблица 1 е показана настанителната база по основни курорти.

Таблица 1

Териториално разпределение на настанителната база по основни курорти в България (2006)

Курортни комплекси	Средства за подслон	легла	Легла-денонощия	Брой стаи	Используйваемост (%)
к.к.Албена	41	15 461	2 601 727	6 899	33.6
Банско	23	2 463	816 869	918	20.2
к.к.Боровец	29	4 781	1 533 919	1 841	24.6
к.к. Дюни	4	3 417	456 606	1 139	62.6
в.с. Елените	3	2 374	391 932	1 287	43.3
к.к. Зл. пясъци	104	38 386	7 111 153	16 246	46.8
ММЦ Приморско	4	1 947	199 506	818	59.7
в.с. Русалка	1	840	111 720	517	55.1
к.к. Св. Константин и Елена	72	11 523	2 282 862	5 135	43.5
Свети Влас	16	2 171	226 672	865	41.8
к.к Слънчев бряг	126	47 399	7 326 289	21 003	50.0
к.к. Чайка	40	3 825	530 221	1 693	31.8

изт. НСИ

Проблемите пред българския туризъм, посочените в този материал, трябва да се разглеждат в контекста на цялостното икономическо състояние на страната, а така също и динамичното развитие на отрасъла в световен мащаб. Това означава ориентиране към предпочитаните в света алтернативни форми на туризъм, отчитане на грешките на другите страни при бурното туристическо развитие преди години, правилно териториално разпределение на настанителната база предвид посоченото ново туристическо райониране, засилване ролята на браншовите организации във вземането на решение, касаещи туризма и мн.др.

### **Литература:**

1. Воденска, М. 2001. Икономически, социални и природни влияния на туризма, УИ „Св.Кл. Охридски”
2. Воденска, М. 2001. Икономически, социални и природни влияния на туризма, УИ „Св.Кл. Охридски”
3. Дончев, Пенерлиев. Относно туристическото райониране на България, сп. Проблеми на географията, 2008
4. Попова, Ек., Двайсет хиляди души годишно напускат страната, в.Капитал, 28.06.2008, с.3-8
5. Подр. Вж. Ракаджийска, Св. Европейски перспективи на българския туризъм, В: Европейски перспективи на националното стопанство, Варна, 2005
6. Станков, Г., М. Воденска, Х. Тишков, М. Бъчваров, П. Еврев. География на отдиха и туризма в България, С., Наука и изкуство, 1985, с.189.
7. Статистически справочник, 2008, НСИ, С., с. 10-13

# **CHRYSTKOWO-A THEMATIC TOURIST VILLAGE, IS A NEW OFFER FOR TOURISM**

**Dr Maria Dombrowicz,**

*University Kazimierz Welki, Bydgoszcz, Poland*

*Email: maria.dombrowicz@op.pl*

## **Abstract**

The article outlines the opportunity to use the European experience in the development of thematic tourist villages, which demonstrates their unique historic and cultural values. This is done by using the example of Chrystkowo, which documents the over 200-year history of the Dutch settlement in the Valley of the Lower Vistula. The newly proposed way of tourist management and a new tourist offer will allow this village to enter the tourism market and contribute to the development of tourism as well as activate the local community to participate in the tourist sector of the local economy.

**Key words:** thematic tourist villages, values of cultural heritage, a new tourism offer

## **Introduction**

The concept of the creation of thematic tourist villages derives from the experience of Western European countries, such as: Austria, France, Holland and Italy. Assigning a specific thematic specialty to chosen villages in those countries proved to be a great success. Thematic villages, which were included in the area of tourism economy, have become a new tourist attraction. Such an approach has been adopted for Chrystkowo, which is located in the picturesque valley of the Lower Vistula. It documents unique in the country, more than 200-year history of the Dutch settlers who came to these lands at the turn of the sixteenth and seventeenth centuries. Assigning thematic specialisation to this village, on the basis of well-preserved cultural heritage values, will allow its tourist development. The concept to re-introduce Chrystkowo as the Vistula Thematic Mennonite Village (\*),

creates a chance for this village to establish itself as a tourist attraction on the regional and European level.

\* The Project: “**Chrystkowo- A Thematic Tourist Village**”, has been developed by the Department of Geography of Tourism, under the direction of Dr Maria Dombrowicz, UKW, Bydgoszcz, 2008.

### **1. The choice of Chrystkowo for the implementation of the concept of 'Thematic Tourist Village.’**

Tourist Thematic Villages function through a specially developed model to make the best use of their tourist value. The basis for the preparation of such a model are unique historical and cultural features of such a village, which distinguish this place among other tourist attractions. The specially prepared ‘Thematic Tourist Offer’ will be the reason to visit those villages.

Selected for the implementation of the tourism project “Chrystkowo- a Thematic Tourist Village” Chrystkowo meets the set criteria for a thematic tourist village. These are as follows:

- Interesting history of the village. It was founded in the fifteenth century as the knights' property, then in the sixteenth century as gentry estate and in the second half of the sixteenth century it was related to the settlement of the Dutch-Mennonite, Anabaptist Protestant sect from the Netherlands.
- Well-preserved buildings and layout of the Mennonite homesteads, with the historic arcade cottage from 1770, which dominates the landscape of the village.
- The spatial layout of the village with inline arrangement of the buildings, parallel to the Vistula River.
- Scenic and natural values of the Lower Vistula Valley and European Area ‘Nature 2000.’

The most distinctive cultural value of Chrystkowo is the arcaded wooden cottage from 1770, which is considered as a gem of architecture of the Dutch construction industry in Poland. This monumental building has a gable roof, almost three times higher than the ground floor walls. The arcade occupies a central position in front of the cottage. It is flanked by five ornamental pillars, on which the first floor is based. It was used as a granary, where grain used to be stored after having been loaded directly through a special opening. The room also served members of the household during floods. The residential part of the cottage consists of a hall and chambers. The building is unique due to the style of ornamentation of the arcaded columns. This cottage was the centre of a large Mennonite farm. On its premises there were: cowshed, stables, piggery, a wooden barn, coach house and blacksmith shop built from bricks, flock and cellars.



*Photo number 1: The historic Mennonite cottage from 1770.*

In 1992 the cottage has been entered into the central 'Historic Monument Register', and since

1995 it serves as a museum and has an educational function through the team from the Complex of Landscape Parks of Chelmino and Vistula. Inside the cottage there is a small collection of exhibits that relate to the life of the inhabitants of Chrystkowo and surrounding villages. The cottage is available to visitors everyday except Mondays and Tuesdays. Near the cottage a nursery of old varieties of fruit trees, such as apples and plums, was established, together with drying and storage facilities for the collected fruit. Since 2007, in the immediate vicinity of the cottage there is an agrotourism farm that offers guest rooms.



The Dutch settlers that came to Chrystkowo in the sixteenth and seventeenth centuries joined the native rural population and brought with them their culinary traditions, based primarily on products from their own farms, gardens, orchards and from breeding and fishing. The traditional Mennonite food consisted of simple, everyday dishes. More exquisite dishes were only prepared for special occasions, such as family celebrations, Christmas, etc. The attractiveness of the Mennonite dishes was due to the quality of the natural products that came from their farms, the mode of their manufacture, storage and also from their culinary secrets. Getting to know the Mennonites culinary heritage is also one of the distinguishing features of Chrystkowo as the Thematic Tourist Village. During 'Mennonite Evenings' organized in the cottage, tourists can taste dishes prepared according to old recipes.

The Vistula landscape in the vicinity of the village is extremely interesting for tourists. It offers a unique mosaic of Vistula ravines, slopes, fragments of deciduous forests, fields, meadows, regular rows of willows, the old orchard with rare varieties of apples and plums and a system of drainage canals (remnants of the Mennonite draining wetlands). On the floodplains of the Vistula River attention should be given to a belt of flood embankments and parts of the old river. It is cut off from the mainstream of the river and has become the natural habitat for many species of birds and fish and forms the unique landscape of the area.

The unique features of the Vistula landscape are under a legal protection in form of a landscape park "the Complex of Landscape Parks of Chelmino and Vistula," one of the largest natural parks on a national scale. This unique landscape offers opportunities to cycle, hike and horseback in the immediate vicinity of the village Chrystkowo.

## **II. The Model of the touristic development of Chrystkowo as a Thematic Tourist Village**

The main aim behind the concept of tourist development of Chrystkowo as a "Thematic Tourist Village" is the proposal to introduce new elements into the management of the village. The new tourist offer concentrates around the historic Mennonite cottage from 1770. This cottage dominates the Vistula landscape around the village and is its most valuable tourist attraction that documents the unique history of the village.

The proposal to introduce new elements into the development of Chrystkowo and its immediate environment concentrates on the enhancement of the tourist attractions of the village and improvements in its accessibility. To achieve these objectives, the following is recommended:

- Carrying out repairs and maintenance of the historic Mennonite cottage, together with equipping the interior with items referring to the life of the settlers.
- Restoration of the two buildings from the former farm, e.g. a forge and a coach house. After the restoration of the forge and its equipment, it should be used for demonstrations of forging of utility and decorative items for tourists. The coach house should be equipped with a carriage used as part of the tourist offer in this the picturesque landscape of the Vistula Valley.
- Using the reconstructed kiln building by the villagers to produce dried fruit.
- Highlighting various aspects of the life of the settlers through organising demonstrations in the cottage, and increasing the current modest exhibition that documents the life of the settlers.
- Creation of a tourist information board, that should be located next to the cottage and should contain detailed information about: the local cultural heritage and rural tourist routes, local accommodation and food, events, tourist attractions in the vicinity (e.g. the Gruczyn Festival of Taste in August, the Feast

of Plums in Lower Strzelce in September) and creation of tourist boards in Niedźwiedź and Kosowo villages that document more than 200- year-old history of the Dutch settlement.

- Creation of visually identical tables identifying Chrystkowo as the Mennonite Village, on the national road S-5 in Zbrachlin; in Aleksandrowo - the road in the direction of Strzelce Dolne, in Włóki on the national route 05, exit towards Topolno and in the Bydgoszcz district of Fordon – the road through Strzelce Dolne, Topolno, as well as in the direct entrance to Chrystkowo; the road Topolno-Gruczno (Annex No. 3, map).
- Signposting the panoramic route to Chrystkowo from the Bydgoszcz-Fordon way and creation of a panoramic view-point in Kozielec and a small parking space for buses.
- Enabling tourists to stay longer in Chrystkowo (particularly the Dutch tourists interested in the over 200-year history of the Dutch settlement in the area and its surrounding villages of Niedźwiedź, Kosowo, Topolinek) through using the nearby land as camping and caravan fields, and increasing the food offer by building a catering base in Kozielec (Flisacka Inn)

The proposal for a new tourist offer for Chrystkowo breaks with the existing methods of using the historic cottage, implemented by the employees of the Complex of Landscape Parks of Chełmno and Vistula. It is recommended that a new bid is prepared based on the following elements:

- Introduction of a professional guide in the cottage and its surroundings, dressed in traditional Mennonite clothes.
- Preparation of an events calendar, related to cultural heritage of the Mennonites, e.g. ‘Mennonite Evenings’ offered to tourist groups and a ‘Mennonite Weekend’ - a big regional event promoting Chrystkowo as the "Thematic Tourist Village."
- Preparation of a communication strategy: the promotion of events through posters and tourist information leaflets,

introducing Chrystkowo through the use of the Internet, taking part in information programs, contests, fairs, etc.

- Organisation of thematic conferences, symposiums, open-air art training and workshops related to the Mennonite history in the historic cottage.
- Promotion of products related to the culinary heritage of Mennonites, their tasting and purchase in the nearby farms in Chrystkowo.
- Preparation and sale of souvenirs referring to the Dutch settlement history by the inhabitants of Chrystkowo to tourists.
- Introduction of unique local features across the local tourism-farms, e.g. the to distinguished Mennonite cuisine.

Carrying out the above-mentioned tasks relating to the introduction of new elements proposed in the tourist development of Chrystkowo will be funded through the Regional Operational Program for 2007/2013, with the Priority Axis No 6, support for tourism. The tasks associated with the introduction of the new tourist offer are proposed to take place through modifications in the current management of the historic facility - the cottage: through raising the existing level of tourism and its historical value, e.g. obtaining a museum facility status, and its promotion at a national and European level.

### **Summary**

The proposed changes to the existing function of Chrystkowo as a Thematic Tourist Village should have the following effects:

- Increased appeal of Chrystkowo as an attractive tourist destination on a local and national level.
- An impact of the new tourist activity on the earnings of local communities in tourism sector.
- Increase of tourism and the promotion of the village amongst the European thematic tourist villages.
- Increased rank of Chrystkowo as a tourist village.

## **Literature**

-Cultural Heritage. Materials from the conference of the Ministry of National Heritage, Cracow, 2002

-Heritage and tourism. Materials from the international conference of the International Cultural Center, Krakow, 1999

-Chrystkowo. Vistula Mennonite Village. Project from the Department of Geography of Tourism, UKW, Bydgoszcz, Bydgoszcz, 2008

-Warszyńska., Jackowski., A., 1979, Fundamentals of geography tourism, PWN, Warsaw

# ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА РАЗВИТИЕ НА АЛТЕРНАТИВНИЯ ТУРИЗЪМ В ОБЩИНА СУНГУРЛАРЕ

**Ваня Василева**

**Шуменски Университет “Епископ Константин Преславски”,**  
*Факултет по природни науки, Катедра „Туризъм”*  
*ул. “Университетска” №115, град Шумен 9700*  
*e-mail: [viva7@mail.bg](mailto:viva7@mail.bg)*

## OPPORTUNITIES FOR DEVELOPMENT OF ALTERNATIVE TOURISM IN MUNICIPALITY SUNGURLARE

**Vanya Vasileva**

*Bishop Konstantin Preslavski University of Shumen,*  
*Natural Sciences Faculty, Department of Tourism*  
*115 Universitetska St., 9700 Shumen*  
*e-mail: [viva7@mail.bg](mailto:viva7@mail.bg)*

**Abstract:** It is a well known fact that the tourism is one of the most promising branches of economy in our country. Its development predominantly on the seashore of the Black Sea and in limited inland locations has proven its irrational nature – great areas of the country appear unable to realize their potential. Due to this reason more often we discuss alternative tourism, which gives opportunity for development of the territories lagging as tourist destinations. One such territory is Sungurlare Municipality. The present report reviews its specific features from geographic point of view and its main advantages and opportunities for alternative tourism have been pointed out.

**Резюме:** Известно е, че туризмът е един от най-перспективните отрасли на икономиката за нашата страна. Неговото развитие само по Черноморското крайбрежие и в

ограничени територии от вътрешността на страната вече е доказало своята нерационалност, т.к. големи части от страната ни по този начин не са в състояние да реализират своя потенциал. Поради това все по-често се говори за т.нар. алтернативен туризъм, който предоставя възможности за развитие на тези изоставящи до сега в туристическо отношение територии. Като такава територия може да се приеме община Сунгурларе. В настоящия доклад са разгледани нейните специфични особености от туристикогеографска гледна точка, като са посочени основните преимущества и възможности пред общината за развитието на алтернативния туризъм.

**Keywords:** alternative tourism, Sungurlare municipality

**Ключови думи:** алтернативен туризъм, община Сунгурларе

## УВОД

Туризмът се определя, като приоритетен отрасъл за стопанството на нашата страна. Изследванията обаче доказват, че големият потенциал на България в това отношение все още не е използван пълноценно. Поради преобладаването на морския туризъм в българския туристически продукт се наблюдава силно изразена териториална неравномерност, както и силно изразена сезонност. Световните тенденции сочат все по-силно нарастващото значение на т.нар. алтернативен туризъм, който се отличава с редица предимства. Амбицията на България е до 2013 г. формите на туризъм различни от морския, които сега са едва 25%, да съставляват 42% от приходите от туризъм на страната. Очаква се постепенно засилване на предпочитанията към специфичните форми на туризъм. [3]. Надеждите са чрез АТ да се преодолеят някои от класическите недостатъци на масовия туризъм, което ще допринесе за подобряване на териториалната структура, понижаване влиянието на сезонния фактор, усвояване на туристическия потенциал и във вътрешността на страната.

Според БААТ „алтернативните форми на туризъм обединяват туристически пакети или отделни туристически услуги, които се определят като алтернатива на масовия туристически продукт по начин на предлагане, протичане и

ангажирания човешки ресурс” [1]. Мотивите на практикуващите го туристи са особено разнообразни, което определя и съществуването на широка гама продукти на алтернативния туризъм. Най-общо това са всички видове туризъм различни от масовия летен морски и зимен ски-туризъм. Като такива могат да се посочат селски, екологичен, лечебен, спортен, ловен, познавателен, културен, религиозен, винен туризъм и др. Посочените форми притежават редица разновидности. Те са тясно свързани и често се преплитат.

Фактът, че на алтернативния туризъм се обръща голямо внимание, не е случаен. Той се основава на множеството му предимства:

- сравнително равномерно териториално разпределение
- сравнително слабо изразена сезонност
- използване на широка гама разнообразни туристически ресурси
- предлагане на разнообразни туристически продукти
- положително отношение на туристите към местната общност, като те уважават нейната самобитност и се стремят да я запазят
- стремеж към опазване на естествената природна среда
- съгласуваност с принципите за устойчиво развитие
- реализираните приходи остават за местната общност

Във връзка с тези особености алтернативният туризъм е особено подходящ за територии като Община Сунгурларе, в които до скоро туризмът почти не се развива, т.к. липсват предпоставки за развитието на масовия туризъм. Алтернативния туризъм обаче се оказва една много добра възможност.

## **ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ОБЩИНА СУНГУРЛАРЕ. ПРИРОДНИ ТУРИСТИЧЕСКИ РЕСУРСИ.**

Община Сунгурларе заема северозападната периферия на Бургаска област [5,6]. На север граничи с общините Върбица и Смядово (Шуменска област), на изток с община Руен, на югоизток достига до община Карнобат, на юг до община Стралджа, а на запад е община Котел (Сливенска област). През общината са прокарани Върбишкият и Ришкият проход, както



и ЖП линията Комунари - Карнобат осигуряващи важни връзки между Северна и Южна България и обуславящи преминаването на транзитен туристопоток.

Територията на общината обхваща южните склонове на Върбишка планина на север, голяма част от Карнобатска планина на изток, малка част от Карнобатското поле и Терзийски баир на юг, както и малка част от Сидовска планина на запад. Поради това, че посочените планини са предимно ниски, то и средната надморска височина на разглежданата територия е само 352,7 м. Лесната достъпност е добра предпоставка за практикуването на разнообразни видове алтернативен туризъм.

Климатът е с преходни черти, което прави възможно ежесезонното развитие на туризма.

Водното богатство е представено от река Луда Камчия протичаща от запад на изток, както и от река Мочурица (ляв приток на река Тунджа) в южната част. На територията на общината е изграден един от най-големите язовири в тази част на страната – яз. Камчия. Тук се намира и едно от малкото естествени тектонски езера у нас - Скаленското езеро. Всички те са особено подходящи за рекреация, уикенд туризъм и риболов с изключение на язовир Камчия, който се използва за водоснабдяване на голяма част от Варненска и Бургаска област. Край град Сунгурларе е открит минерален извор, който все още е не използван.

Площта на горския фонд е 391 460 дка. или 49,28% от територията на общината. Големи площи са заети с трайни насаждения, сред които преобладават лозята. Не се наблюдават сериозни екологични проблеми, което прави територията особено привлекателна за разнообразни видове туризъм сред природата. За защитени местности и природни забележителности са обявени:

- Пробитият камък – естествени гъбообразни скални образувания от варовик с площ 0.5 ha в района на с. Берово.
- Корията – 39 хектара лонгозна гора по поречието на река Камчия край с. Везенково
- Скаленското езеро – едно от четирите най-стари езера в България

- Орлиците – 315,6 хектара защитена територия
- Чифликова нива – естествени скални образувания
- Скални образувания край с. Пчелин
- Лаликото – Урумово лале
- Водопадите Кара Су, Синият вир, Стърмница и Крумов водопад

Посочените обекти могат да бъдат включени в екотуристически маршрути.

## **АНТРОПОГЕННИ ТУРИСТИЧЕСКИ РЕСУРСИ**

Голям е броят на **археологическите обекти** на територията на общината [2,4]. Разкрити са 59 антични могили. Интерес представлява крепостта Голое (I в. пр. Хр.) край село Лозарево, както и крепостта Градището. За крепостта Голое се смята, че е от Късноримската епоха и е изпълнявала важна роля във военно-политическите отношения между България и Византия в периода VIII – XII век. Крепостта Градището е сравнително добре проучена. Разкрити са части от северната и източната стена, североизточна ъглова кула, две помещения и жилищна сграда, част от улица, част от водопровод, добре запазена канализационна система, както и старохристиянска базилика от V в. след Хр. Освен крепостта в м. Градището са открити останки от селище от Ранновизантийския период. Открита е и трикорабна едноапсидна църква от Средновековието. Посочените обекти са били използвани от Ранновизантийския период до Второто Българско царство (XII – XIV век). Последните археологически разкопки са правени през 20-те години на XX век. Необходими са по-обстойни и актуални археологически проучвания и върху останалите археологически обекти, за да могат да бъдат усвоени за развитието на културно-познавателен туризъм.

От архитектурните забележителности интерес представлява **архитектурният резерват „Голое“** в с. Лозарево. На този етап обаче той е слабо известен дори в самата община.

Религиозните обекти са представени от две църкви намиращи се в гр. Сунгурларе и с. Костен. В град Сунгурларе е изградена **църквата „Св. Архангел Михаил“**. Строежът ѝ

започва през 1912 г. със средства от населението. Той е прекъсван няколкократно поради Балканската, Междусъюзническата и Първата световна война. Църквата е окончателно завършена през 1921 г. Тя е изцяло зидана от дялан камък. Иконите са подарени от местното население. Уникални за църквата са дърворезбите с лози и гроздове, които отразяват традиционния за този край поминък.

В село Костен на 20 км източно от град Сунгурларе интерес представлява **Костенската църква „Св. Архангел Михаил“** със запазенения си възрожденски архитектурен стил и интересна митично-религиозна каменна пластика. През Възраждането тук е служил поп Стойко Владиславов, познат в българската история като Софроний Врачански. Поради това в близост до църквата е издигнат негов бюст-паметник. Посочените обекти са с местно значение.

В град Сунгурларе се намира **Музеят на лозарството и винарството**. Той е единствен по рода си не само в региона, но и в страната. Устроен е в битова къща на два етаж, построена през 1882г. и реставрирана и превърната в музей през 1984г. Всички експонати са предоставени от дарители. Музеят разполага с етнографска и археологическа сбирка, разказващи за историята на района и на винопроизводството, а също и с библиотека и богат снимков материал. В двора са изложени автентични съдове използвани до неотдавна при винопроизводството.

Посетителите на музея са от всички краища на страната, главно ученици. Те пристигат предимно през есента и пролетта. Чуждестранни туристи от Черноморието пристигат през лятото и есента. Като недостатък може да се посочи липсата на надписи на чужд език, както и липсата на предлагане на беседа на чужд език, което съществено затруднява обслужването на чуждестранните туристи. Музеят може да бъде включен в съвместни тематични турове с посещения на винарските предприятия и изби в региона.

**Етнографският музей в село Прилеп** разполага с интересна експозиция на площ от 180 кв.м. Представени са поминъкът, празниците и обичаите на местното население. Израз на материалната култура са народните носии, обредни хлябове и други обредни аксесоари. Музеят е създаден през 1984 г. и до 1991

г. се радва на голяма популярност в т.ч. и сред чуждестранни туристи с разнообразен национален състав. На този етап липсва реклама, не се предлагат надписи и беседи на чужд език, нито допълнителни услуги като продажба на сувенири и др. Поради това музеят, въпреки богатата си експозиция има само местно образователно значение (уроци за ученици от региона). От няколко години не се води статистика за посещенията.

Интерес представлява и **кота 1008** м във Върбишка планина не само, защото е най-високата точка на територията на общината, но най-вече поради историческата ѝ стойност, т.к. тук са се състояли исторически битки с византийците.

**Спортната база** в общината включва 3 стадиона (гр. Сунгурларе, с. Лозарево и с. Манолич), спортен терен в с. Подвис и многофункционална спортна зала в гр. Сунгурларе. Състоянието на посочените обекти е задоволително, но са необходими подобрения. Те имат само местно значение и не се използват за спортен туризъм.

## **ВИДОВЕ АЛТЕРНАТИВЕН ТУРИЗЪМ**

На базата на разгледаните природни и антропогенни туристически ресурси в община Сунгурларе се разкриват възможности за развитие на различни видове алтернативен туризъм.

Най-добри възможности се разкриват пред **винения туризъм** на базата на лозовите насаждения, Музея на лозарството и винарството, както и във връзка с дейността на „Винек Славянци” АД [8, 11]. В региона на Сунгурларе и Славянци се отглеждат разнообразни сортове лозя. За производството на бели вина се използват сортовете Мускат отонел, Шардоне, Ризлинг, Юни блан, а за производството на червени вина се използват Каберне, Мерло, Памид. Годишното производство на “Винек Славянци” АД е 15 000 тона вина и ракии или 10 млн. бутилки. Капацитетните възможности на предприятието са по-големи. Производствената листа включва бели и червени вина, трапезни и пенливи вина, аперитиви, вермути и пелин, ракии, вина с гарантирано и контролирано наименование за произход. Сред най-добрите вина се открояват “Сунгурларски мискет” от белите вина

и серията “Шато Славянци” от червените вина. Ценено е и младото “Пино ноар”. Продукцията на „Винекс Славянци” АД намира добър прием във Великобритания, Швеция, Финландия, Норвегия, Полша, Нидерландия, Прибалтийските републики, Русия, Грузия, Япония, Китай, Ливан.

Предприятието разполага с 4 съвременно оборудвани изби за ферментация и избистряне на виното (в Славянци, Сунгурларе, Карнобат и с. Черница), с два модерни цеха за производство, стабилизация и бутилиране (в гр. Сунгурларе и с. Лозарево), както и с дегустационна зала. Тя е с малък капацитет, предназначена е за бизнес срещи и не е пригодена за нуждите на туризма. От лятото на 2004 г. в нея се посрещат групи до 15 души от черноморските курорти. Инициативата е на туроператорите, които се стремят да реагират адекватно на нарастващото търсене. Сред посетителите преобладават норвежци, англичани, германци. Пакетната цена на дегустацията е 20 евро за един посетител, т.е. цената е по-висока в сравнение с други винопроизводители посрещачи туристи. Предприятието реагира на интереса със създаването от 2005 г. на специална приемна състояща се от подготвителна и дегустационна зала. Като преимущество може да се посочи озеленяването, както и създаденият кът с диви животни, които се разминават с класическите представи за промишлено предприятие и създават приятна обстановка. Дъщерните изби не посрещат туристи. Предвижда се да се закупи и пригоди специална къща в автентичен стил за нуждите на туризма, която да предлага освен дегустации също и настаняване, велотурове и др.

**Културните прояви** в общината също са свързани с лозарството и винарството. Не случайно празникът на Сунгурларе е 14 Февруари. **Трифон Зарезан** е първият пролетен празник в българския календар. Смята се, че празникът има дълбоки корени, т.е. той не е сред типичните християнски празници. Вероятно празникът е приемник и продължител на честваните още от траките дни посветени на бога на виното и веселието Дионисий. Празникът традиционно се открива в Музея на лозарството и винарството. Следва тържествен водосвет. Всяка година компетентна комисия от „Винекс Славянци” АД определя 10-те най-добри винопроизводители от представените над 80 проби домашно вино. Производителят на най-доброто вино се коронясва за „Цар на лозята”. Празникът Трифон Зарезан се празнува

традиционно във всички селища на общината. Освен него по ротационен принцип в селищата на община Сунгурларе се провежда и фолклорния фестивал „Долината на лозите пее и танцува”. Село Вълчин е известно с традиционните си **кукерски игри**. Посочените **периодични прояви** имат местно значение. Не съществува стремеж за популяризирането им на национално ниво, за да се даде възможност за изява на местните участници.

Проява с важно значение, на която следва да се обърне по-обстойно внимание, е първата **регионална среща „Развитие на туризма в Източна Стара планина”**. Срещата е проведена в село Везенково (община Сунгурларе) на 13 и 14 февруари 2005г. Общата цел на срещата е „да се формира и популяризира по-ясна визия за новите възможности за развитие на територията, породени от присъединяването на страната към ЕС”. Сред конкретните цели фигурират „...подобряване на качеството и разнообразяване на туристическите услуги”, „да се привлече повече внимание към територията от страна на държавните органи, научноизследователски и образователни центрове, финансиращи програми, банки, медии” (по материали от община Сунгурларе). В срещата участват голям брой представители на държавния сектор, бизнес средите и граждански организации. Настаняването на гостите е в къщите в село Везенково, като по този начин се популяризират възможностите за развитие на **селския туризъм**, който за сега остава слабо развит. Възможностите за развитие на селския туризъм се базират на големия брой села, както и на типичния поминък в региона – земеделието (лозя, зърнени култури, тютюн, овощия и др.) и животновъдството. През 2008 г. към новите защитени зони по НАТУРА 2000 са включени землищата на селата Берово, Везенково, Дъбовица и Садово [9,10]. Това им дава предимството да се ползват с по-висок процент на субсидиращо финансиране по Програмата за развитие на селските райони. Началото на селския туризъм в общината се поставя в с. Везенково. Селото е разположено на 18 км северозападно от Сунгурларе, 28 км от Жеравна и Котел и 90 км от Бургас. Андоновата къща [7] в с. Везенково предлага 3 стаи и 1 апартамент с общ капацитет 8 плюс 6 легла. Официалната категоризация на две от стаите е 2 звезди, а на една от стаите и апартамента - 3 звезди. Като допълнителни услуги се предлагат велосипеди под наем,

разходки с каруца, риболов на река Луда Камчия (клен, мряна и др.), преходи, екскурзии.

През 2005 г. се провежда и дискусия на тема "Възможности за развитие на селски туризъм в ЕС" в село Прилеп, на която са очертани не само възможностите, но и проблемите пред селския туризъм в селото и общината свързани с лошата инфраструктура и незадоволителната подкрепа към предприемачите.

За практикуване на **екотуризм** в община Сунгурларе лансират пътека с дължина 2 км и минимална степен на трудност по следния туристически маршрут:

- обиколката на региона започва с посещение на Музея на лозарството и винарството

- от Сунгурларе до Славянци се достига по пътека преминаваща през гора и лозови масиви

- посещение на „Винекс Славянци” АД с възможност за дегустация

Макар че се определя от местната общност ката екопътека, тя не се вписва напълно в изискванията за екопътеките формулирани от БАСЕТ. Но тя е изключително подходяща за познавателен туризъм с насоченост към лозарството и винарството.

Държавно лесничейство „Садово” развива **ловен туризъм**. Ползвателят на ловните територии не е задължен да се грижи за дивеча, но е задължен да не му нанася вреди.

Местната власт осъществява активни контакти с Великобритания и Нидерландия. С представителите на тези страни се дискутират възможности за съвместно развитие на туризма.

## **ПРОБЛЕМИ ПРЕД АЛТЕРНАТИВНИЯ ТУРИЗЪМ**

Въпреки посочените възможности алтернативният туризъм в община Сунгурларе все още е слабо развит във връзка с наличието на редица пречки. Най-осезателно задържащо влияние оказват реализационните фактори.

Хотелиерството в общината не е развито. На територията на цялата община **няма хотел**. В северната част на общината, в близост до яз. Камчия е изградена едноименната хижа. Тя е с

капацитет 47 места, електрифицирана и водоснабдена. Хижата е масивна двуетажна сграда. Изходен пункт за нея е с. Прилеп (Ришки проход). На този етап хижата е неизползваема. Спортната база в село Подвис освен стадион включва и **настанителна база** с капацитет 30 легла и не високо качество. Това е единствената функционираща настанителна база на територията на цялата община. Български и руски инвеститори проявяват интерес съответно към селата Черница и Берово, където се правят проучвания за създаването на вилни селища.

Осезателен проблем е **кадровата обезпеченост**. Гъстотата на населението в общината е само около 18 д/кв. км. Населението (под 14 000 д.) е застаряло, като въпреки големия брой селища (30) процесите на обезлюдяване са добре изразени на редица места. Градското население е едва 26%, а българското население е 60%. Добре проявени са емиграционните процеси към по-големи градове. Безработицата е изключително висока и обхваща близо 1/3 от населението в трудоспособна възраст. Въпреки това обаче не може да се говори за добра кадрова обезпеченост на туризма. Преобладаващата част от населението не притежава нужната квалификация, езикови познания, както и познания в сферата на туризма.

**Инфраструктурата** се нуждае от съществени подобрения. Това важи както за транспортната мрежа, така и за комуникациите. Предвижда се газификация на селищата и удвояване на ЖП линията Комунари – Карнобат. Необходимо е и изграждането на пречиствателни съоръжения и канализация.

Ключов проблем е **взаимодействието** между субектите имащи отношение към развитието на туризма. Разчита се преди всичко на частното предприемачество, което на този етап е изключително слабо. От своя страна предприемачите смятат, че на получават необходимата подкрепа от страна на местната и централната власт. Отсъстват регионални или браншови организации в туризма.

## **ЗАКЛЮЧЕНИЕ**

Може да се обобщи, че от разнообразните видове алтернативен туризъм най-добри са възможностите за развитие в



община Сунгурларе пред винения туризъм. Не случайно лансираният до сега туристически продукт е ориентиран в тази насока. Добри предпоставки съществуват и за развитието на селски, културен, ловен, различни видове спортен туризъм, които обаче все още не са добре усвоени или остават неусвоени. Поради съществуващите редица пречки алтернативния туризъм в община Сунгурларе все още остава слабо развит, но са налице обективни предпоставки за бъдещото му по-добро развитие. Добра основа е дейността на „Винекс Славянци” АД. Пълноценното използване на туристическия потенциал в общината би способствало за решаването на редица проблеми като обезлюдяването, високата безработица, недостига на средства и др. Следователно развитието на алтернативния туризъм в община Сунгурле е не просто една възможност, а необходимост за пълноценното ѝ бъдещо развитие .

#### **Литература:**

1. Алексиева, Й., Стамов, Ст., “Специализирани видове туризъм – I част”, издателство “КОТА”, Пловдив 2003 г.
2. Колектив, „Общински план за развитие на община Сунгурларе 2007 – 2013 г.”
3. Колектив, „Стратегия за перспективно и устойчиво развитие на българския туризъм 2007 г. – 2013 г.”
4. Колектив, „Стратегия за развитие на община Сунгурларе 2000 – 2006 г.”
5. Колектив, “Това е България”, ИК “ЕВРОБУЛ-999”, София, 2005г.
6. Копралев, И., „Райони за планиране, области и общини в България”, ИК „П. Берон”, София, 2004 г.
7. [www.andon-house.com](http://www.andon-house.com)
8. [www.bacchus.bg](http://www.bacchus.bg)
9. [www.bsregion.org/Bul/Municipalities/sungurlare.htm](http://www.bsregion.org/Bul/Municipalities/sungurlare.htm)
10. [www.forum.selo.bg](http://www.forum.selo.bg)
11. [www.vinexbg.com](http://www.vinexbg.com)

# БРЕНДИНГЪТ В ТУРИЗМА

Светлозар Вацов

*Шуменски университет “Епископ Константин Преславски”  
Шумен-9712, ул. “Университетска” № 115*

**Резюме:** Според Американската маркетингова асоциация брандът е “название, подпис, символ, проект или тяхната комбинация, предназначена да идентифицира стоката/продукта или услугата и да я диференцира от тази на конкурентите”. Брандът е механизмът за достигане на конкурентно преимущество посредством диференциране на стоката или услугата, при което сред признаците, разграничаващи бранда, на първо място са онези признаци, които обезпечават изгоди за клиента. Брандингът в туризма представлява дейност по създаване и управление на бранда с цел осигуряване на дългосрочно предпочитание на предлаганата туристическа услуга чрез целенасочено и засилено въздействие върху потребителите.

**Abstract:** According to the American marketing association the brand is “name, signature, symbol, project or their combination, meant to identify the merchandise/ product or service and to differ it from the competitors’ one”. The brand is a mechanism for achieving competitive advantage throughout differing the merchandise or the services, through which among the signs, which differ the brand, in first place are those signs which ensure benefit for the client. The branding in the tourism represents an activity of creation and management of the brand with aim of ensuring long-term preference for the offered services though purposeful and intense influence on the customers.

**Keywords:** marketing, customers, brand, branding.

Съгласно маркетинговата теория едно от конкурентните преимущества на всяка организация е наличието на известна търговска марка. Установено е безспорно, че за сметка на

засиленото влечение към определени системи от образи, присъщо на масовото съзнание, може съществено да се влияе върху потребителското поведение. С развитието на туристическия пазар наличието (или отсъствието) у услугата на собствено име (бренд), известно сред потенциалните потребители, започва да се превръща във все по-съществен фактор за формиране на потребителските предпочитания. Нещо повече, някои специалисти приемат брeнда за най-значимия дълготраен актив на организацията, който значително превишава по време както съществуването на предлаганите услуги, так и самите организации.

В литературата терминът брeнд (brand) се приема обикновено като синоним на търговска марка. Произлиза от старата норвежка дума brandr, означаваща изгарям, прогарям. От езика на викингите думата е навлязла в английския език и започва да се възприема като жиг, дамга, клеймо, а по-късно и като търговска марка. От древни времена с клеймо (брeнд) се е удостоверявала само висококачествената стока. По този начин тя се е откроявала сред аналогичните, придобивайки индивидуалност и винаги се е продавала по по-висока цена.

Въпреки че брeнд е по-широко понятие от търговска марка, обикновено се приема, че двете понятия са еднозначни. Търговската марка обслужва бизнеса, а понятието брeнд може да се свърже и с други обекти – услуга, личност (актьор, политик, спортист), учебно заведение, нестопанска организация, сайт и др., в туризма - с дестинация, природна или историческа забележителност, конкретен туристически обект.

По своето съдържание брeндът представлява визуален образ, собствено име, което производителят дава на своята услуга, за да може потребителят по-леко да я отличи от услугите на конкурентите. Според Американската маркетингова асоциация брeндът е “название, подпис, символ, проект или тяхната комбинация, предназначена да идентифицира стоката/продукта или услугата и да я диференцира от тази на конкурентите” [1].

В литературата съществуват два подхода за характеризирание на брeнда. Първият го разглежда като добавка към изделието, докато вторият го разбира като маркетингов

термин - “механизъм за достигане на конкурентно преимущество за фирмата посредством диференциране на нейната стока, при което признаците разграничаващи брeнда, са на първо място онези признаци, които обезпечават изгоди за клиента, за които той е съгласен да плати” [2].

За да бъде успешен брeндът трябва да е:

- достоверен;
- отличен от другите;
- предаващ основните идеи;
- достигащ до целевата аудитория;
- пораждащ ентузиазъм у партньорите;
- предизвикващ резонанс у потребителите.

Успешният брeнд включва всички онези характеристики, които правят стоката конкурентоспособна: качество, сервиз, цена, дистрибуция, маркетингови комуникации. Търговската марка е само един от елементите на успешния брeнд. И ако той не се подкрепи и от останалите елементи, брeнд с добър имидж не може да се получи. Под имидж тук се разбира общата оценка за стоката на група потребители (на целевия пазар). Иначе казано, търговската марка се превръща в брeнд само тогава, когато потребителите асоциират с нея търсената от тях полезност от стоката – полезност по форма, полезност по време и място и полезност във връзка със смяната на формата на собствеността. Следователно в успешния брeнд намира синтезиран израз конкурентоспособността на продукта.

Всеки брeнд притежава няколко основни характерни черти:

- съдържание (*Brand Essence*);
- функционални и емоционални асоциации у потенциалните клиенти (*Brand Attributes*);
- словесна част (*Brand Name*);
- визуален образ, формиран във възприятието на потребителя (*Brand Image*);
- известност на марката, сила на брeнда (*Brand Power*);
- индивидуалност на брeнда (*Brand Identity*);
- стойностни оценки и показатели (*Brand Value*);
- степен на налагане на брeнда (*Brand development Index*);

- степен на лоялност към брeнда у целевата аудитория (*Brand Loyalty*).

Ф. Котлър [3] посочва шест особености на брeнда:

#### 1. Атрибути.

Брeндът предизвиква у потребителя асоциации с отличителните свойства на туристическата услуга - качество, комфорт, цена, безопасност, набор от допълнителни услуги.

#### 2. Преимущества и изгоди.

Атрибутите трябва да бъдат представени във вид на функционални и емоционални преимущества и изгоди. Комфортът например може да се представи като комплекса от всички предпочитани от клиента услуги; а високата цена носи положителна емоция заради престижа в очите на околните.

#### 3. Ценности.

Брeндът отразява системата от ценности на производителя на услугата.

#### 4. Култура.

Брeндът символизира определена корпоративна култура, характерна за организацията, която предоставя туристическата услуга.

#### 5. Индивидуалност.

Брeндът може да предизвиква определени индивидуални образи у потребителя.

#### 6. Ориентация към потребителя.

Брeндът предполага позициониране на туристическите услуги към определен тип клиент.

По своето същество брeндът представлява задължение на продавача да предостави на потребителя туристически продукт или услуга, притежаващи определен набор от свойства и преимущества. Тези свойства трябва да са застъпени в брeнда независимо от това дали са илюзорни, рационални или емоционални. Веднъж изграден в съзнанието на клиента, положителният образ на брeнда се оказва от особена важност в ситуациите, когато разликата в цената и качеството на аналогични услуги на пазара е нищожна или когато потребителите слабо се ориентират в различията между продуктите на различни фирми. Успешният брeнд прави

възможно да се открие един продукт на фона на конкурентните и ясно да очертае преимуществата си пред потребителите.

Запитани защо биха препоръчали хотели на SLH на свои близки и приятели, участниците в проучване, проведено от The Luxury Institute[4], посочват няколко причини - уникалност на хотела, персонализирано обслужване, предлагане на нещо различно и добри преживявания. Изненадващо е единодушието на всички категории анкетираните – под 45-годишна възраст, в диапазона 45-55 и над 55 години. Най-висока оценка на хотелския бранд дават онези, чийто годишен доход варира между 1 и 5 милиона долара.

Днес търговската марка е не просто символ на репутация, а често и най-ефективният агент за създаване на репутация, предлагаща на общественото съзнание една анонимна и неперсонална гаранция за задоволство, създаваща желание за бъдещо удовлетворение. “Марката започва да продава стоката. Колкото по-отличителна и известна е марката, толкова по-ефективна е нейната продажбена сила” [5].

Брендингът е дейност, целяща създаването на дългосрочно предпочитание на предлаганата стока или услуга, почиваща върху съвместното усилено въздействие на различните елементи на бранда върху потребителя. Силата на бранда се определя от степента на устойчивите позиции на марката в съзнанието на потребителя, а това на свой ред се характеризира от качеството на взаимоотношенията между потребителят и марката. Основната задача на брендинга на организацията е формирането и утвърждаването у потребителя на положителни асоциации, свързани с продукта, носещ нейната търговска марка. “Стратегическата цел на брендинга е укрепването на позициите на марката в съзнанието на потребителя, тоест създаването на здрави отношения между марката и потребителя в продължение на дълги години” [6].

С помощта на брендинга могат да бъдат постигнати следните ефекти:

- създаване и закрепване в съзнанието на потребителите на образа на стоката или услугата;

- разширяване на асортимента на база знанията за техните общи уникални качества, получавани с помощта на колективния образ;

- отразяване в рекламните материали и кампании на потребностите на потенциалните потребители и особеностите на различните региони.

Брендингът в туризма представлява дейност по създаване и управление на брeнда с цел осигуряване на дългосрочно предпочитание на предлаганата туристическа услуга чрез целенасочено и засилено въздействие върху потребителите. Той може да се дефинира като обвързан в единно цяло комплекс от методи и мероприятия, насочени към създаване и реализиране на фирмени туристически услуги; формиране на дългосрочни предпочитания към тях, основаващи се на усиленото въздействие на брeнда върху определения сегмент от потребители; създаване на положителен образ на организацията и подчертаване на нейните позиции и уникалност сред конкурентите; утвърждаване на елементи на корпоративна култура и фирмен стил, както и тяхното успешно управление в постоянно изменящите се пазарни условия.

Благодарение на брeнда продуктът става олицетворение на уникалността на фирмата. Той преминава през няколко основни етапа [7]:

1) Създаване на търговската марка.

Началният и най-важен етап на брeнда в туризма е установяването на ключовите ценности (исторически, природно-рекреационни, архитектурни и др.). Те трябва да бъдат трайни, достъпни за възприемане от потенциалните туристи.

Брeнда всъщност е създаване на съответните желани значения, които се доставят до потребителите. Трудността тук е в това, че всеки отделен индивид възприема света около него по свой собствен начин. Поради това изграждането на брeнда е изключително трудно, отнема много време и финансови средства, защото е необходимо да се отговори на разбиранията на различните потребители.

2) Налагане на марката на пазара и превръщането ѝ в брeнд.

Налагането на брeнда става посредством:

- създаване на девиз, основан на ценностната платформа;
- изготвяне на тезиси на ключовите съобщения към потребителите;
- избор на оптимални канали за тяхното предаване;
- използване на комплекс от информационни поводи и мероприятия;
- изработване на широк асортимент от печатни рекламни материали;
- провеждане на широкомащабна рекламна кампания в Интернет и др.

3) Мониторинг на брeнда и на неговия рейтинг у потребителите.

Мониторингът е непрекъснат процес на наблюдение, анализ и оценка на ефективността на брeнда и на неговото възприемане от целевите групи. Дейността по мониторинга позволява да се направи оценка дали планираните дейности водят до постигане на очакваните резултати. Това позволява своевременно да се идентифицират възможни проблеми и да се предприемат съответните действия.

4) Формулиране (в случай на необходимост) на неотложни корекционни мерки.

Днес успешните компании не смятат, че продават просто продукти или услуги, а по-скоро че създават и доставят стойност на потребителят. Изправени сме пред ситуация, при която потребителят се превръща в първият и основен пункт в процеса на създаване и позициониране на продукта на пазара. Идва времето на психологическия маркетинг, маркетинга за позициониране в потребителското съзнание, което е ключът към успеха на всеки продукт или търговска марка. Потребителите вече искат да избират между преживяванията, които им предоставят различните брeндове, а не толкова между характеристиките на продуктите.

Силата на брeнда е в лоялността на потребителите към него. Следователно в основата на брeндинга трябва да стои вниманието и грижата за досегашните и потенциалните бъдещи



клиенти. За това са необходими постоянни инвестиции в маркетинговата дейност, в материално-техническата база, в повишаване качеството на туристическото обслужване. Колкото и удачно да е позиционирана тя на пазара, периодично под влияние на успехите на конкурентите или във връзка с изменението на потребителските предпочитания се налага да се взема решение за репозициониране на бренда. Ефективният брендинг в туризма изисква постоянна работа за укрепване имиджа на търговската марка и свързаните с нея потребителски асоциации.

### Литература:

1. <http://www.armi-marketing.com/library/Brand.pdf>.
2. Абаджимаринова Р., *Търговската марка-бренд*, С, Сиела, **2006**, с. 45.
3. Kotler F., Pfoertsch W., *B2B Brand Management*, Springer Berlin-Heidelberg, **2006**.
4. <http://www.horemag.bg/show.php?storyid=336205>.
5. Брестничка, Р., *Управление на търговските марки*, С., **2004**, с.71.
6. Брестничка, Р., *Управление на търговските марки*, С., **2004**, с.243.
7. Рийс, Ал., Л. Рийс, *22 неизменни закона на брендинга*, С., Класика и стил, **2000**.

# ФОРМИРАНЕ НА ИМИДЖА НА ТУРИСТИЧЕСКАТА ДЕСТИНАЦИЯ

Светлозар Вацов

*Шуменски университет “Епископ Константин  
Преславски” Шумен-9712, ул. “Университетска” № 115;*

**Резюме:** Импиджът на туристическата дестинация е събирателен образ на дестинацията, включващ съвкупност от асоциации, значения и впечатления, благодарение на които тя става известна и благодарение на които хората я описват, запомнят и се отнасят към нея по определен начин. Той е не само инструмент на управлението, но и обект на управление. Позитивният имидж се създава както от историята, традициите, културата, спорта, бита и бизнеса, така и от целенасочената информационна работа сред определени целеви групи на обществото. Импиджът е продукт на маркетинговите комуникации, преди всичко на пбблик рилейшънс. Както и при маркетинга на стоки и услуги, специалистите в областта на създаването, поддържането и изменението на общественото мнение трябва грамотно да използват системите за комуникация, да формират определен образ на дестинацията, да разработват и осъществяват програми, насочени към изменение нагласите на целевите групи.

**Abstract:** The image of the tourist destination is a cumulative image of the destination, including combination of associations, meanings and impressions, due to it becomes familiar and people describe it, remember it and have a certain attitude towards it. The image is not just an instrument of the management, but also an object of management. A positive image is being created from history, traditions, culture, sport, customs and business, as well as from single-hearted informational work among certain groups of the society. The image is a product of the marketing communications, and above all, of public relations. As with the marketing of goods and services, the specialists in the area of creation, maintenance and development of the

public opinion should knowledgeably use the systems for communications, to form a certain image of the destination, to develop and carry out programmes, aimed to alter the attitudes of the groups.

**Keywords:** tourist destination, image, management, marketing communications, public relations.

Стратегията за устойчиво развитие на туризма в България, разработена от Държавната агенция по туризъм, предвижда страната да се раздели на осем туристически района: Софийски, Рило-Пирински, Родопски, Тракия, Черноморие, Старите български столици, Стара планина и Дунавски[1].



Проектът на Държавната агенция по туризъм дава продуктова специализация на всеки един туристически район. София ще развива основно конгресен и фестивален туризъм, като допълнителни се посочват културно-познавателен, СПА, балнеолечебен, ски, екотуризм и приключенски. Рило-Пиринският район ще развива като основни еко и ски туризъм, а като допълнителни - фолклор, манастири и вино, СПА и балнеолечебен, селски и приключенски. В Родопите се залага основно на селския туризъм, допълнителни са екотуризм, културно-познавателен, ски, СПА и балнеотуризм, приключенски. Основен в Тракия ще е културно-познавателният,

допълнителни са СПА и балнеолечебен, винен и гурме, селски и фестивален. За Черноморския район основният е рекреационен, допълнителни са круизен морски и яхтинг, фестивален, културно-познавателен, екстремни спортове. Районът Стари български столици залага основно на културно-познавателен туризъм и допълнително на екотуризма. За Стара планина основни са приключенски и екотуризъм, а допълнителни - селски, СПА и балнеотуризм, културно-познавателен. В Дунавския район се залага основно на културно-исторически, като допълнителни се посочват круизен речен туризъм, орнитологичен, винен и приключенски.

Целта на районирането е България да се рекламира не само като цяло, но и като съвкупност от туристически райони, всеки от които има своя специфика и имидж, характерни ресурси и възможности за различни видове туризъм, т. е представянето на всеки от тях като лесно разпознаваема, атрактивна и уникална туристическа дестинация.

Най-важните характеристики на туристическата дестинация са [2]:

- идентичност;
- културно-историческо наследство;
- периодично провеждащи се прояви – конгреси, културни и спортни мероприятия и др.;
- достъпност;
- реклама;
- средства за настаняване и места за хранене.

В началото на седемдесетте години на миналия век редица водещи учени доказват приложимостта на маркетинговите понятия и методи във всички области на обществения живот. Опирайки се на общите концептуални основи на маркетинга, Дж. Еванс и Б. Берман [3] формулират основните различия между стопанския и нестопанския маркетинг. Според тях последният е насочен към създаване, поддържане или изменение на отношението на целевите групи към определени дейности. В съвременните условия все по-голямо значение за успешното функциониране и развитие на всяка дейност придобиват

социално-психологическите фактори, сред които важна роля играе формирането и развитието на позитивен имидж.

Разработки, свързани с формирането, поддържането и оптимизацията на имиджа на отделните държави и региони, започват да се правят едва от края на миналия век. През 1999 г. в Хелзинки се провежда семинар по проблемите на формирането на имиджа и развитието на връзки с обществеността на града, организиран от градската администрация. Общият извод, до който достигат участниците в семинара е, че „градът по своята същност представлява съвкупност от продукти, реализацията на които трябва да се стимулира от местното управление. Успешната реализация на тези продукти е условие за просперитета на града и подобряване живота на неговите жители”[4].

Изхождайки от съществуващите в литературата определения, можем да определим имиджа на туристическата дестинация като събирателен образ, включващ съвкупност от асоциации, значения и впечатления, благодарение на които тя става известна и благодарение на които хората я описват, запомнят и се отнасят към нея по определен начин. В това определение можем да разграничим два съставляващи елемента на понятието “имидж на туристическата дестинация”:

1) описателен (информационен) - знания и представи за региона;

2) оценъчен - отношението на хората към наличната информация за региона.

Оценъчният елемент съществува поради факта, че съхранената в паметта на обществото информация не се възприема безразлично, а предизвиква оценки и емоции, които имат различна интензивност. Отделните личности и социалните групи оценяват дестинацията през призмата на своя минал опит, ценностна ориентация, общоприети норми и морални принципи.

Благоприятният имидж трябва да бъде:

а) адекватен - да съответства на реално съществуващия образ или специфика на дестинацията;

б) оригинален – да се отличава от образите на другите дестинации;

в) пластичен - да не остарява, да може да се изменя, като същевременно изглежда неизменен;

г) адресиран – да бъде привлекателен за определена целева група.

Позитивният имидж се създава както от историята, традициите, културата, спорта, битата и бизнеса, така и от целенасочената информационна работа сред определени целеви групи на обществото. Имиджът е продукт на маркетинговите комуникации, преди всичко на публичен рилейшънс. Както и при маркетинга на стоки и услуги, специалистите в областта на създаването, поддържането и изменението на общественото мнение трябва грамотно да използват системите за комуникация, да формират определен образ на дестинацията, да разработват и осъществяват програми, насочени към изменение на нагласите на целевите групи.

Работата по създаването на имиджа се осъществява целенасочено за всяка отделна целева група с различни средства. Глобализацията на пазарите и методите за делова активност, развитието на информационните и комуникационни технологии, мощните системи за поддържане на решенията, обуславят рязкото повишаване на значимостта на работата на все по-голямо количество структури и организации, занимаващи се със създаването и поддържането на имиджа.

Създаването на позитивен имидж на дестинацията минава през няколко етапа:

1. Идентифициране на целевите групи.
2. Проучване и анализ на сформиралите се у всяка група разбираня и убеждения.
3. Изясняване и формулиране на възприятията и убежденията, които бихме искали да имаме в резултат на действията в областта на PR.
4. Определяне на инструментите, методите и средствата на PR, чрез които едни убеждения могат да се трансформират в други – публикации, пресконференции, събития, новини, мероприятия на общността, лобизъм, социални инвестиции и други.

5. Проектиране и разработка на информационните потоци към различните целеви групи.

Могат да се посочат няколко основни направления за формиране на позитивния имидж на туристическата дестинация:

- откриване и оценка на особеностите, създаващи благоприятно впечатление за дестинацията;

- изработване на информационни продукти, формиращи позитивния образ на региона;

- създаване на ефективен екип, работещ за рекламирането на дестинацията в средствата за масова информация;

- провеждане на мероприятия (изложби, форуми, конференции, рекламни кампании, семинари), ориентирани към различни целеви аудитории.

Имиджът на туристическата дестинация е не само инструмент на управлението, но и обект на управление. Работата по неговото формиране е продължителен и сложен процес, осъществяван от екип специалисти, наречени имиджмейкъри, но съществена роля в процеса играят и органите на държавата и местното самоуправление. Високият имидж е важна предпоставка за превръщането на името на дестинацията в печеливша търговска марка.

### Литература:

1. *Национална стратегия за устойчиво развитие на туризма в България 2008-2013*, <http://www.strategy.bg>.

2. Рибов М., *Туристически дестинации*, Тракия-М, **2008**, с. 17.

3. [Evans J.](#), [Berman B.](#), *Marketing, Binding Unknown*, **1982**.

4. [Green P.](#), *Winning PR tactics*, London, **1994**, p. 98.

# **ГОДИШНИК**

**НА ШУМЕНСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ  
„ЕПИСКОП КОНСТАНТИН ПРЕСЛАВСКИ”**

**ПРИРОДНИ НАУКИ**

**НАУКИ ЗА ЗЕМЯТА И ТУРИЗЪМ**

**Т. XX V4**

**Формат 16/60/84**

**Тираж 60**

**ISSN 1311-834X**

**Университетско издателство**

**„Епископ Константин Преславски**